

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

Ústav východoevropských a slavistických studií

Magdaléna Dvořáková

**REFLEXE DÍLA BRONIUSE RADZEVIČIUSE V LITEVSKÉ
LITERÁRNÍ KRITICE**

Vedoucí: Prof. PhDr. Mária Kusá, CSc.

Oponent: Mgr. Vaidas Šeferis, PhD

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem použila pouze uvedenou literaturu.

*10.¹
Zuzana Kocová Štrábová*

ÚVOD	4
LITERÁRNÍ KRITIKA V OBECNĚJŠÍCH RYSECH	
1.1 Úvod	6
1.2 V. Kubilius: Problém hodnot v kritice	7
1.3 Život Broniuse Radzevičiuse	10
1.4 Literární a mimoliterární kontext tvorby B. Radzevičiuse	13
REFLEXE DÍLA B. RADZEVIČIUSE V LITERÁRNÍ KRITICE	
2.1 PRVNÍ KRITIKY 70. LET	15
2.1.1 M. Sluckis: Mladí prozaici a současná situace	17
3.1 LITERÁRNÍ KRITIKY OSMDESÁTÝCH A POZDĚJŠÍCH LET	20
3.1.1 R. Šilbajoris: B. Radzevičius v detailu, světle, smrti	23
3.1.2 S. Žukas: Člověk ve sněhu	26
3.1.3 A. Zalatorius: O lidskosti v novelách B. Radzevičiuse	33
3.1.4 R. Bražėnaitė: Hledání ztraceného času	37
3.1.5 S. Žukas: O vztahu tvorby Broniuse Radzevičiuse s biliūnaskou tradicí	42
3.1.6 J. Spindytė: Lyrika v současné litevské próze	49
3.1.7 L. Gutauskas: O hodnotě románu <i>Priešaušrio vieškeliai</i>	51
3.1.8 V. Kelertienė: Metafyzika svítání	52
3.1.9 A. Nyka-Niliūnas: Fragmenty z deníku. 1971 – 1998	53
4.1 FILOZOFICKÉ STATĚ	
4.1.1 A. Šliogeris: Radzevičius: dokument existenciálního odchodu	54
4.1.2 A. Šliogeris: Bronius Radzevičius: mezi pohanstvím a křesťanstvím	55
4.1.3 A. Šliogeris: O autorově stylu	59
ZÁVĚR	62
SEZNAM LITERATURY	64
PŘÍLOHY	
1.1 Řekne: „Tati!“	66
1.2 Dnes v noci bude mrznout	68
1.3 Matčina návštěva	70
1.4 Paprsek	72

ÚVOD

Litevského spisovatele Broniuse Radzevičiuse proslavil především jeho román *Priešaušrio vieškeliai* (Cesty před úsvitem) a zařadil jej mezi největší litevské autory. Bylo to především vydání druhého dílu jeho románu v roce 1985, jež k němu obrátilo pozornost. Během krátkého času se jeho tvorba dočkala různých hodnocení jak v Litvě, tak v zahraničí. Objevily se nejen kritiky, ale také filozofické eseje. V posledních letech horečka hodnocení ochladla, ale zesílil analytický pohled na Radzevičiuseovo dílo.

O románu *Priešaušrio vieškeliai* přinesla odborná kritika mnoho komentářů a mohlo by se zdát, že Radzevičiuseovy povídky zůstávají určitou dobu v jeho stínu. Můžeme se však domnívat, že toto období je nenávratně pryč a čtenáři i odborná veřejnost se mohou těšit celým jeho dílem. Vydána byla postupně celá tvorba, včetně nedokončených povídek, jejich částí a strojopisů, které autor ani sám nestačil upravit či opravit.

Právě proto, že hlavní pozornost na sebe vždy poutal spíše dvoudílný román (jehož druhý díl byl vydán až po autorově smrti, k vydání jej připravil Juozas Aputis), je smyslem a cílem této práce sledovat, jak odborné publikace reflektují povídky Broniuse Radzevičiuse. Jak píše Juozas Aputis v komentáři k výběru povídek *Vakaro saulė*¹, byly to před třiceti lety právě povídky, které Brouniusovi Radzevičiuseovi získaly uznání, kterému se těší dodnes. „*Hrdinové jeho krátkých povídek mají tajemnou a citlivou duši a zároveň oplývají z hlubin tryskající prvotní silou. Věty se vlní, slova jsou ohebná, témata, motivy a postřehy jsou originální, autentické. Toto vše se objevuje rozpracované v románu a tyto znaky můžeme považovat za zcela specifické pro autora*“. Samozřejmě dáme zaznět i nejvýraznějším ohlasům na román.

Otázkou bylo, zda se nějak liší kritiky současné (z devadesátých let) od těch, které vycházely v době, kdy autor ještě žil (spáchal sebevraždu v roce 1980), a v osmdesátých letech minulého století - tedy v době, kdy politická situace a nutná angažovanost umělce logicky musela ovlivňovat i odezvu u odborníků v tisku, popř. odborných publikacích. Přeci jenom tvorba B. Radzevičiuse se často obrací k venkovu, ale ne k venkovu

---

¹ Radzevičius, B.: *Vakaro saulė* (Večerní slunce), Baltos lankos, Vilnius, 1996 (k vydání připravil Aputis, J.)

kolektivnímu, venkovu s družstvy a velkovýrobou, ale venkovu autorova dětství, s koníkem, sbíráním brambor, kdy lidé jsou propojeni s přírodou, žijí v souladu s ní, přijímají ji jako svého partnera a ne cizí element, kterému je třeba se postavit a bojovat s ním, popřípadě jej upravit k obrazu svému.

Další otázkou bylo, čeho si kritici v Radzevičiusových dílech všímají především. Přijímají jeho dílo jednoznačně, nebo je něco, co je rozděluje? Najde se vůbec v záplavě nadšených ohlasů posledních let někdo, kdo by měl opačný, nebo alespoň ne tak kladný, názor?

Literatura existenciálního zaměření a filozofie jsou neodlučitelně spjaty. A tak není divu, že přední litevský filozof A. Šliogeris věnoval dílu, a vlastně i autorovi, několik filozofických úvah. Přičemž hlavní inspirací pro něj byl druhý díl románu *Priešaušrio vieškeliai* (Cesty za úsvitu).

LITERÁRNÍ KRITIKA V OBECNĚJŠÍCH RYSECH

Úvod

Kniha je napsána, vydána, dostane se ke čtenářům a ti si ji přečtou. Něco si o ní myslí, možná o ní přemýšlejí, povídají si o ní, možná v nich vyvolá otázky, které by je jinak nenapadly. Třeba v ní najdou zalíbení a rádi se k ní budou vracet nebo ji bez zájmu odloží. Takto se ke knize postaví „obyčejný“ čtenář. Ale pak je tu čtenář „odborník“ – literární kritik.

Literární kritika je důležitá. Nejen pro tvůrce, ale i pro čtenáře. Není to jen odborný rozbor stylu, použitého jazyka apod., ale také ukotvení díla do kontextu: literárního i mimoliterárního. A svým způsobem je i obrazem doby, ve které dílo i odborná stať vznikly. Jak můžeme pozorovat v jedné z kapitol, je např. ohlas na dílo z let sedmdesátých značně tendenční a spíše než uměleckých kvalit si všímá politické uvědomělosti autora.

Jak literární kritici mohou působit, popisuje výstižnými slovy Vytautas Kubilius²: *„Normální čtenář se na kritika dívá jako na literární periferii, nebo dokonce jako na parazitujícího příživníka. Kritici, podobně jakou bourec morušový, jedí zelené lístky, ale hedvábné nitě se od nich nedočkáte. Zůstanou po nich jen suchá stébla logických úvah. A i ten nejslabší závan změň je poláme a složí je k přežitým názorům a do skladu prošoupaného chápání.“*

Kvalitní, fundovanou kritiku vítají jak tvůrci, tak veřejnost. Vzpomeňme jen na našeho F. X. Šaldu, jehož jméno často zaznívá z úst českých umělců, když si stěžují na povrchní hodnocení jejich výkonu, popř. díla, a dožadují se podobně hodnotných kritických komentářů ze strany odborníků.

Poválečná litevská kritika byla zcela logicky ovlivněna politickou situací. Tvrdé období stalinismu bylo v umění reprezentováno socialistickým realismem. K určitému uvolnění došlo až koncem padesátých let, v době tzv. oblevy, netrvalo ale příliš dlouho a záhy ho vystřídal stagnace sedmdesátých a osmdesátých let.

---

² Kubilius, V.: *Vertės problema kritikoje* (Problém hodnot v kritice), Metmetys, č. 54, 1988, s. 82

V. Kubilius: Problém hodnot v kritice

První kniha B. Radzevičiuse se objevuje v roce 1970 a reakce v tisku odpovídají zcela době vzniku. Jsou tendenční, zatížené socialistickou rétorikou. Umělecké hodnoty sice vyzdvihují, ale neopomenou zdůraznit nutnost větší angažovanosti (konkrétněji se touto otázkou budeme zabývat později). Z dnešního pohledu si ovšem stěží můžeme představit lepší reklamu. I když podle V. Kubiliuse³ v Litvě, kde krásná literatura vydaná v nákladu 45 – 60 tisíc kusů mizela z pultů ještě než se ukázala první recenze, neměla žádný význam. Co by mohlo být větším oceněním, než že má spisovatel talent a zcela nezapadá do škatulky prorežimního autora? Otázkou je, zda toto hodnocení nezpůsobilo tvůrci zásadnější problémy existenčního charakteru, např. že by měl problémy s policií či se zaměstnáním. Naštěstí tomu tak u B. Radzevičiuse nebylo, přece jenom jeho „prohřešky“ nebyly až tak závažné a umělecké kvality byly zjevné.

Ale vraťme se ještě jednou ke Kubiliusově úvaze o otázce hodnot v kritice, neboť se jedná o zajímavou stat', která jasně naznačuje, k jak výraznému posunu, (a k jakému vývoji), koncem osmdesátých let došlo. Kritika již podle něj není institucí, jak tomu bývalo ještě v sedmdesátých letech, která vše věděla už předem. *„V našich článcích se vše více probírá, ptáme se, spíše i pochybujeme, než abychom něco rezolutně tvrdili. V našich recenzích více komentujeme než hodnotíme. Kam zmizel hřmící vševědoucí hlas? Jak bude literatura žít bez jasných příkazů jak a co zobrazovat? Jak se najde mladý spisovatel, když nebudou jasně vymezené hranice žánrů a stylů? Jak čtenář zjistí, které dílo je dobré a které je horší, když podle doporučení A. Bučise by se měl recenzent snažit jen poctivě vylíčit pozici díla, ale nedej bože, aby ho ohodnotil? Neřeže si kritika pod sebou větev, když se snaží, aby nebyla stabilní institucí, která chrání hodnotový systém?“*

Že by se V. Kubiliusovi stýskalo po starých časech? Nemyslím. Možná se jen podle jeho názoru začala literární kritika ubírat špatným směrem. Od přílišné autoritativnosti k „poklepávání po ramenu“ za vše, co je litevské a alespoň průměrné. *„Kritik již nemá schopnost předvídat: všichni jsme děti stejné doby, tancujeme, jak doba píská, všichni víme, že to bolí, když nás někdo bije, a proto bychom měli jeden s druhým cítit. (...) V Litvě se už nepíše takové ostré recenze, kterými své vrstevníky „vyplácel“ B. Sruoga. A není to proto, že by nebylo koho „vyplácat“. (...) Kritika se nechystá dát přes prsty*

---

³ tamtéž

autorům s hrdě vztyčenými hlavami, ani těm, kteří se hrbí, jak to svého času dělal K. Korsakas. Z části i proto, že se bojíme následků: postižený spisovatel byl často na dlouhou dobu vyloučen ze hřiště literárních her.“ Kritika je podle autora příliš spjata s celým systémem, recenze, které nic neříkají, (a nikomu ani neubližují), zajišťují kritikům, že zůstávají ve hře, přesto, že je ubíjí rutina. Na druhou stranu se již alespoň autor nemusí zpovídat ze svých ideologických pozicí.

Změnil se svět a změnila se i situace v literatuře. *„Hrdinové románů, novel a dramát ve světě plném destrukce těžko hledají bod, kterého by se zachytili, a tak ani kritika se již neodvažuje hrozit holí vševědoucnosti jako znakem svojí moci. Nechce absolutizovat různé sociální, politické či morální hodnoty a tvořit z nich estetická kritéria, která se dříve nevyhnutelně stávala dogmaty.*“

Zdá se, že i pro kritiku je těžké najít svoje místo a způsob, jakým se k dílům vyjadřovat. *„Pro kritiku je těžké udržet sílu duchovního magnetizmu. Okolnosti našich životů, které se neustále mění, bez lítosti diskreditují věřejší pravdy a věřejší autority.*“ A autor cituje A. Zalatoriusa, který píše: *„Především bych chtěl zdůraznit nezlomného ducha, protože kritik bez morálních principů je obyčejnou loutkou literární konjunktury, sluha autorů, kteří mají rádi reklamu, a může způsobit mnoho škod.*“

Jestliže si literární kritika vytýčila takto vysoké cíle, nevkrade se do ní tón morální didaktiky a patetika obecných úvah? Nebude vytěsněna podstata kritiky, tj. estetický zážitek z díla a jeho estetická interpretace? Estetická analýza díla, založená na duchovním a emočním souznění kritika s interpretovaným dílem, je litevské mentalitě blízká. Intuitivní chápání díla avšak nezaručuje stabilnější způsob analýzy, není precizní a brání střízlivému skepticizmu.

Je tedy snad vhodnější jiný, nový způsob výkladu děl? *„Kritika posuzuje hodnotu literárního díla z mnoho stran, jedna interpretace již není dostačující. Ukázalo se, že jeho sémantická pole obsáhnou problémy bezedného prostoru a času, protiklad bytí a nebytí, mytologickou a kulturní paměť. Z nekonečnosti významů a hodnot začal kritik sám vytvářet samostatné dílo či model celé autorovy tvorby. (...) Ale bezprostřední kontakt s dílem (a tím pádem i s jeho hodnotou) nebezpečně slábně, je zastíněn jazykem, který je srozumitelný jen odborníkům.*“

Ale není to jen způsob uchopení kritik, která autora znepokojuje. Kritika podle V. Kubiliuse nejčastěji jen legalizuje změny hodnotové orientace a nemá odvahu bořit

zaběhnuté, aby tak udělala místo pro něco nového, tak jako to bylo v meziválečné Litvě. Přes tyto stesky studie vyznívá nadějně. Kromě zmiňovaných nedostatků v přístupu k hodnocení literárních děl nachází i pozitivní prvky. Kritici se vrátili k pozapomenutým litevským autorům a díla klasiků se dočkala nových interpretací, což přispívá k uchování již vytvořeného a pobízí k nové národní tvorbě. V této chvíli V. Kubilius nevidí smysluplnější činnost, než „*posilovat duchovní potenciál naší kultury a věřit, že litevské umělecké slovo ještě může ochránit nejdůležitější lidské a národní hodnoty.*“

Současná litevská literatura chápe a vnímá kritiku, (svého věrného sluhu a kulhajícího průvodce), jako otevřený estetický systém, jenž překonal práh dogmatizmu, je schopný absorbovat nejrůznější vlivy, intenzivně se mění, je plný ještě nerealizovaných možností a přivolává nové talenty. Touha po obnově a nadějný pocit z další perspektivy, tolik vlastní živé národní literatuře, je zřejmě nejdůležitější hodnotou, kterou kritika hájí, drží a rozvíjí.“⁴

Takto bojovně tedy končí V. Kubilius svoji stat'. Píše se rok 1988, kdy politická situace napovídá, že dochází k určitým změnám. Proces „přestavby“ pocítují i pobaltské svazové republiky, ale jistě nikdo ani zdaleka netuší, k jak velké „obnově“ nakonec za několik let dojde.

---

⁴ tamtéž

Život Broniuse Radzevičiuse

Jak píše Jūratė Sprindytė⁵ o románu *Priešaušrio vieškeliai* „Bylo to první intimní odhalení svého „já“ v litevské poválečné literatuře.“ Toto intimní „já“ nacházíme i v jeho povídkách a novelách. Proto, abychom jej mohli lépe pochopit, uveďme několik základních informací o autorovi a jeho životě, který se v jeho díle do značné míry promítá. Autobiografické prvky (zvláště návraty do dětství) jsou všudypřítomné a znalost Radzevičiusových životních peripetií nám určitým způsobem pomůže nahlédnout hlouběji do jeho textů.

Bronius Radzevičius se narodil 24. prosince 1940 v Radviliškysu. Začátek války znamenal pro malého Broniuse velký zásah do života: otec odešel na frontu a během válečných let zemřela matka. Otec se po návratu domů podruhé oženil, přivedl Broniusovi a jeho sestře nevlastní matku, ale i ta brzy onemocněla a zemřela. Ke dvěma dětem z prvního manželství přibýlo ještě jedno z druhého. Otec se oženil potřetí a tato nevlastní matka vychovávala Broniuse. Podle vyprávění Radzevičiusovy manželky Genovaitė Radzievičienė⁶ „měla dobré srdce, ale byla příliš rázná a často křičela.“ (podobnou macechu líčí B. Radzevičius v povídce *Spindulys* - Paprsek – viz příloha). Nejvíce o svém dětství napověděl sám spisovatel. V autobiografii⁷ říká: „*Moje dětství a dospívání bylo žalostné a ubohé. Domov pro mě nebyl místem útěchy, to spíš okolní lesy, řeka, knihy, škola. (...) Co si pamatuji, vždy jsem toužil vymanit se z neutěšeného prostředí. Jak dnes cítím ten stud, ten odpor ke všemu, co jsem tam viděl, zažil, s čím jsem se setkával na každém kroku: brutalita, hádky, pijanství, nenávisť, ale zároveň neobyčejná dobrota, dojmavá něha, kterou nacházíš u těch samých lidí. Jednou tě bijí, jednou hladí. Byl jsem dost poslušné dítě, ochotný, všem jsem vyhověl. A kromě toho jsem byl sirotek ... Už tehdy mě trápila otázka, pravda tehdy ještě neuvědomělá – proč? Proč tak žijí, co se skrývá v lidské přirozenosti, proč nejsou schopni pěkně si uspořádat život? Vždyť mně, dítěti, se to zdálo docela lehké a jednoduché. Vyjasnit si, pochopit, zdolat. Vždycky ve mně byla silná potřeba morálního, vnitřního zdokonalování. Myslím, že jsem to zdědil po matce - pilné, tiché, věcné, plně oddané*

⁵ Sprindytė, J.: Bronius Radzevičius, in *Kūrybos studijos ir interpretacijos: B. Radzevičius* (Studie ke tvorbě a její interpretace: Bronis Radzevičius), sestavil Dainius Vaitiekūnas, Vilnius, Baltos lankos, 2001

⁶ Noak, J.: *Balsas iš tylos, esė apie Bronių Radzevičių* (Hlas z ticha, esej o B. Radzevičiusovi), in *Žolė pošerkšnu*, Kaunas, Varpas, 1994

⁷ Radzevičius, B.: *Iš autobiografijos* (Z autobiografie), in *Tarybinių rašytojų autobiografijos*, Vilnius Vaga 1989, 2. díl, s. 427 - 433

rodině. Otec byl úplně jiný. Byl to nezodpovědný chvástal, ale zato měl výjimečnou schopnost pocítit krásu každého okamžiku, jeho vzácnost, křehkost. Tak nějak bolestně měl rád lidi a svým způsobem ho měli rádi i ostatní.“

Bronius o otci mluvil nerad. Vyčítal mu, že si vzal ženu, kterou nemiloval, že se nebral s těžkostmi života, že se poddal. Ptal se sám sebe, proč musel otec pracovat právě v továrně na líh, která ještě víc pomohla jeho alkoholismu. Proč se mu v životě dařilo čím dál tím hůře? Vždyť to byl v podstatě hodný, citlivý a poctivý člověk s množstvím dobrých vlastností. Proč? Potom se otec jednoho dne zle nepohodl s kolegou v práci a domů už se nevrátil. Utopil se. A tak se patnáctiletý Bronius a jeho o něco málo starší sestra Biruté stali sirotky. Že jeho dětství nebylo příliš šťastné a typické rozhodně neznamená, že by byl nějak vyčleněný ze společnosti. Dobře zpíval, chodil do kroužku lidových tanců, do dramatického kroužku.

Stále však nevěděl, jaké povolání si má vybrat, co má studovat. Neměl žádné vyhraněné zájmy. Jen cítil, že jeho studium musí být spojeno s „*potřebou vyvíjet se, růst, vše co nejhluběji a nejdůkladněji pochopit, protože jinak není možné pocítit plnost života, krásu a dobro, které se skrývá všude.*“⁸

Po střední škole začal nejprve studovat na matematické fakultě ve Vilniusu, ale záhy pochopil, že to nebyla správná volba. Po několika letech, kdy pracoval na stavbě v okolí Anykščiai a ve vilniuské továrně, zahájil na Vilniuské univerzitě studium litevského jazyka a literatury. Univerzitu dokončil v roce 1967 - bez diplomu, (nesložil zkoušku z vědeckého komunismu), diplom získal teprve po roce. Po studiích byl nucen opustit milovaný Vilnius a jeden rok učil v ignalinském kraji. Na tento čas později rád vzpomínal, ale přesto ho vše táhlo do Vilniusu. Po návratu do hlavního města neměl práci, neměl byt. Neustále měnil zaměstnání, pracoval v redakcích Šluoty, Komjaunimo tiesy, Giriai. Psal články, recenze, ale jeho tvorba nebyla zdrojem jeho obživy. V roce 1970 vydal knihu povídek *Balsai iš tylos*⁹ (Hlasy z ticha), spolu s díly dalších dvou prozaiků V. Brazauskase a R. Šavelise.

Po několika letech založil rodinu, se ženou Genovaitė se jim narodil syn Kostas, kterého velice miloval. Dostal byt a stálou práci, od roku 1973 pracoval ve vědeckém metodickém kulturním centru. Ale nebyly to jen materiální problémy, které mladého

---

⁸ tamtéž

⁹ První kniha - 1970. *Próza/ Pirmoji knyga - 1970. Proza: Brazauskas, V.: Letní muzikanti (Vasaros muzikantai), Radzevičius B., Hlasy z ticha (Balsai iš tylos), Šavelis, R.: Po zeleném břehu (Palei žalia kranta)*

umělce tížily. „Ani jeho umělecká cesta nebyla snadná. Doléhal na něj nedostatek uznání, čekání, kritika od méně talentovaných, průměrných lidí ... „Je to směšná pozice. Je literatura, za kterou se všichni cítí odpovědní, ale nepotřebují ji, nevědí, co s ní dělat, avšak považují se za její rodiče a chůvy“, zapsal si (B.R.) do poznámek.“¹⁰

Dále však pracoval, psal román *Priešaušrio vieškeliai*, často i po nocích, denně vytvořil až 20 stránek textu, které pak probíral a třídil. Když román vyšel, cítil se šťastný. Ale něco ho hnalo stále dál, k dalšímu psaní (o jeho neustálé vnitřní potřebě psát se zmiňuje ve svých statích i A. Šliogeris: „Napsat *Priešaušrio vieškelius* pro něj nebyla profesionální nutnost, ale existenciální, ne profesionální ambice nebo povinnost, ale existenciální akt. Slovo se zde stalo tělem a tělo se stalo slovem – a této větě nedávám žádný přenesený význam.“¹¹). Jeho sestra vzpomíná, že když ji přijel navštívit do rodného kraje, pobyl vždy jen krátce a už zase spěchal do Vilniusu psát. Nepomohlo ani naléhání manželky, aby si odpočinul.

V říjnu roku 1980 Bronius Radzevičius opustil dobrovolně tento svět. Zanechal zde ženu, syna, rodinu, přátele, blízké. A kromě konceptů a rozepsaných povídek také několik variant druhého dílu románu *Priešaušrio vieškeliai*. J. Aputis, který vydání připravoval, v předmluvě ke druhému dílu tohoto románu píše: „Text druhé části románu *Priešaušrio vieškeliai* obřích rozměrů (téměř tisíc a půl stránek strojopisu) rozměrů napsal B. Radzevičius za rok. Autor nestihl pročíst všechny koncepty, ani je uspořádat, většina zůstala nepřečtená a neopravená. Jako by ho vedla nějaká předtucha, horečnatě lil na papír proudy slov. Občas zapomínal, co bylo řečeno před několika desítkami nebo stovkami stránek, často použil jen jinou variantu toho samého obrazu, myšlenky, několikrát se vracel ke stejným událostem.(...) Když už měl B. Radzevičius napsáno plno materiálu, zmínil se rodině, že až bude tyto koncepty definitivně zpracovávat, zbude jich asi polovina, a možná i méně.

Opatrné úpravy a krácení zůstaly na redaktorech a komisi tohoto vydání. Snažili se předložit čtenáři román (i když není autorem samým upraven), který by dokazoval zářivý talent Bronius Radzevičiuse.“¹²

---

¹⁰ Glaznerienė, B.: *Su dievišku šyptelėjimu išeinu...*(S božským úsměvem odcházím...), Kauno tiesa, č. 257, 22. prosince 1990, s. 4

¹¹ Šliogeris, A.: *Radzevičius: egzistencinis išėjimo dokumentas* (Radzevičius: dokument existenciálního odchodu), in *Žmogaus egzistencija ir dabarties romanas*. Kur veda *Priešaušrio vieškeliai* (Lidská existence a současný román. Kam vedou *Cesty před úsvitem.*), Pergalė, 1988, č. 4

¹² Aputis, J.: *Priešaušrio vieškelių pratarmė* (Předmluva k románu *Priešaušrio vieškeliai*), in Radzevičius, B.: *Priešaušrio vieškeliai* (*Cesty před úsvitem*), Vilnius, Vaga, 1985, 2. díl, s. 5 - 7

Literární a mimoliterární kontext tvorby B. Radzevičiuse

Jak vypadala situace v Litvě v době dětství a dospívání B. Radzevičiuse? Po smrti Stalina v roce 1953 na dochází na konci padesátých let k uvolňování politické situace. V roce 1956 byl oficiálně odsouzen stalinismus a lidé se dozvěděli více o jeho hrůzách. Masové zatýkání a deportace skončily. Jak píše Vanda Zaborskaitė¹³ ve své knize o litevské literatuře dvacátého století: *„Lidé se začali starat o své životy. Sem tam se objevovaly znaky života, a to i v kultuře.“*

Ke změně politické situace nedošlo pouze v Sovětském svazu. I v dalších zemích „socialistického bloku“ bylo cítit uvolnění. Nejvíce zřejmě v Maďarsku, kde v roce 1956 došlo k silnému protikomunistickému odporu. Ten byl bohužel potlačen tanky, stejně jako podobné snahy o vymanění se z ochranářského kruhu Sovětského svazu v Československu v roce 1968. Lidé v Litvě situaci samozřejmě pečlivě sledovali a násilné potlačení snah o větší demokracii dolehlo tíživě i na ně.

O tom, že sedmdesátá léta byla lety stagnace, se dozvíme ještě několikrát. Na jejich počátku, v roce 1974, zemřel dlouholetý předseda Litevské komunistické strany, který byl v jejím čele od roku 1936 a těšil se v Moskvě výsadnímu postavení. To mu převážně v šedesátých letech umožňovalo, aby prosazoval politiku v podstatě vstřícnou k národním zájmům Litvy. Jeho vliv před smrtí již slábl a jeho nástupce Petras Griškevičius již nebyl ta osobnost, která by v této linii pokračovala. Bronius Radzevičius se přílišných změn nedočkal, spíše jej vnitřně ničilo poslední desetiletí jeho života, ve kterém bylo opět možné pocítit deprimující socialistickou realitu.

Jak vypadala situace v litevské literatuře tohoto období popisuje P. Štoll v knize *Dějiny pobaltských zemí v části věnované litevské kultuře*¹⁴ takto: *„Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let zesílil zjevný i skrytý odpor vůči sovětskému režimu a ten reagoval stupňováním represí. To se projevilo i v literatuře. Poezie se začala vyjadřovat složitějším jazykem, obracela se do přírody, do duchovního světa člověka. (...) Prozaici této generace tvoří dosti jednotný proud, většinou jsou v opozici vůči sovětské moci, ve své tvorbě vycházejí z moderních světových vlivů, ale přitom zůstávají*

---

¹³ Zaborskaitė, V.: *Trumpa lietuvių literatūros istorija* (Krátké dějiny litevské literatury), Vilnius, Baltos lankos, 2001

¹⁴ Štoll, P.: *Litevská kultura*, in Švec, L., Štoll, P., Macura, V.: *Dějiny pobaltských zemí*, Lidové noviny, Praha, 1996

věrní své zemi, její historii. Většina z nich čerpá náměty z rodného vesnického prostředí.“

Z této generace patří k nejvýraznějším osobnostem právě Bronius Radzevičius. Mezi další známé prozaiky patří Romualdas Granauskas, jehož novela *Gyvenimas po klevu* (Život pod javorem, 1988) měla velký ohlas. Z dalších „Známým prozaikem je Rimantas Šavelis, autor povídek a novel Juozas Aputis, spisovatel ironického stylu Saulius Šaltenis (*Ořechový chléb, Riešutų duona*, 1972, česky 1984), filosofický Povilas Dirgėla, satirik Juozas Erlickas a Ričardas Gavelis, jeden z nejskandálnějších autorů, popisující sovětský marasmus své doby (*Vilenský poker, Vilniaus pokeris*, 1989; *Vilenský jazz, Vilniaus džiazas*, 1993). Občas provokující je prozaička Jurga Ivanauskaitėová (...). Několik vynikajících spisovatelů v sedmdesátých a osmdesátých letech odešlo do emigrace – Tomas Venclova, literární vědec, esejista, básník (*Znak jazyka, Kalbos ženklas*, 1972), prozaik Saulius Tomas Kondrotas (*Hadí pohled, Žalčio žvilgsnis*, 1980) do Izraele se uchýlili prozaici židovského původu Icchokas Meras (*Žlutá hvězda, Geltonas lopas*, 1960) a Grigorijus Kanovičius píšící též rusky (*Nevejdou otroci do ráje, I nēt rabam raja*, 1985, česky 1994).“¹⁵

Rozdíl mezi skutečností a tím, co se oficiálně deklaruje, je všem zcela zřejmý. Mladým spisovatelům je již cizí marxistická ideologie, jsou plni ironické skepse.

Přestože redakce vydavatelství jsou ještě plné cenzorů, totalitní moc již není schopna udržet literaturu v mezích, které by jí vyhovovaly. „*Opravdová umělecká tvorba, která vznikla na základě vnitřního osvobození člověka, se stala specifickou formou duchovního odporu. Bořila totalitní uniformitu a plnila životně důležitou roli pro společnost: byla hlasem národní jednoty a sugescí nezávislého postoje.*“¹⁶

Po roce 1968 začala znovu vycházet i „podzemní“ literatura a množstvím čtenářů zaujímala v rámci tehdejšího Sovětského svazu přední místo.

---

¹⁵ tamtéž

¹⁶ Kubilius, V.: *Lietuvių literatūros istorija, XX amžiaus literatūra* (Dějiny litevské literatury. Literatura 20. století), Alma littera, Vilnius 1996

REFLEXE DÍLA B. RADZEVIČIUSE V LITERÁRNÍ KRITICE

PRVNÍ KRITIKY 70. LET

Povídky Broniuse Radzevičiuse se od roku 1967 objevovaly v různých periodikách a o tři roky později, v roce 1970 vyšel v rámci „První knihy roku 1970“¹⁷ soubor povídek *Balsai iš tylos* (Hlasy z ticha). Vyznačoval se „subtilní kresbou vnitřního prožitku“¹⁸ s návraty do dětství (pro autora tak typickými).

První recenze, která se objevila v časopisu *Literatūra ir menas*¹⁹ (Literatura a umění), byla plná socialistické rétoriky poplatné době vzniku. Mykolas Sluckis ve svém článku *Mladí prozaici a současné situace* autora velice chválí, ovšem chybí mu něco více realistického, ze života, nedomnívá se, že situace na vsi by byla tak neúnosná, v návratech do dětství a v nostalgickém vzpomínání nevidí řešení problémů. Vytýká autorovi, že nemá jasně vyhraněný názor, že se nepřiklání na jednu konkrétní stranu. A zcela ovlivněn dobou je dle mého názoru nesouhlas autora recenze s pasáží v povídce *Šiņnakt bus šalna*. Mladý muž (zde zcela očividně i autor) se cítí ve městě odtržen od domova, zdá se mu, že ztratil vazbu s přírodou, když ve městě plném betonu nepozná, zda zem, na které stojí, je chladná a zda bude dnes v noci mrznout, tak, jak to v jeho dětství poznal otec. M. Sluckis poukazuje na to, že se přeci nejedná o staříka, násilím vytrženého ze vsi, ale o mladého člověka, který se v malém litevském městě jistě nemůže cítit uvězněný. Z dnešního pohledu se jedná o obecně lidský pocit vykořenění, který může pocítit kdokoli. Ale je samozřejmé, že čtenářem v roce 1970 (v litevském kontextu vesnické tradice) mohl být tento „neosobní beton“ spojován s neosobním přístupem k člověku, k jeho potřebám v době socialistické sovětské reality, a proto jej bylo třeba náležitě odsoudit, popř. v tomto případě spíše zesměšnit, jako projev přílišné sentimentality. Na komentář M. Sluckise navazuje za několik měsíců ve stejném periodiku a stejném duchu J. Bielskis²⁰. Vrací se k výše zmiňované části povídky

¹⁷ *Pirmoji knyga - 1970 Proza* (První kniha - 1970. Próza): Brazauskas, V.: muzikanti *Vasaros muzikantai* (Letní), Radzevičius B., *Balsai iš tylos* (Hlasy z ticha), Šavelis, R.: *Palei žalią krantą* (Po zeleném břehu)

¹⁸ Sprindytė, J.: Bronius Radzevičius, in *Kūrybos studijos ir interpretacijos: B. Radzevičius* (Studie ke tvorbě a její interpretace: Bronis Radzevičius), sestavil Dainius Vaitiekūnas, Vilnius, Baltos lankos, 2001

¹⁹ *Literatūra ir menas* (Literatura a umění), 4. prosince 1970, s. 4

²⁰ Bielskis, J.: *Teisė grįžti į žalią krantą* (Právo vrátit se na zelený břeh), *Komjaunimo tiesa*, 17. dubna 1971

Šiqaakt bus šalna o chladném betonu měst a v citaci povídky ještě pokračuje: „*Možná proto se v jeho představách objevuje ten křehký okamžik vzdáleného dětství, když bylo všechno jinak. Kdy ho všichni (dokonce i kůň) chránili před nebezpečím, kdy všichni věděli, co dělat, bude-li dnes v noci mráz.*“ A zde se J. Bielskis ptá: „*Jak má člověk vědět, co dělat? Co má dělat autor, když nezvládá své nejistotou zmítané hrdiny a sám se ztrácí v jejich myšlenkách a činech? A nakonec co má dělat čtenář! (...) Když spisovatel čtenáři předkládá jedny ideály, ale sociální skutečnost je jiná, vyzdvihává otázka, proč tomu tak je? Zda ji spisovatel vědomě překrucuje, nebo ji není schopen pochopit?*“ Umělecky považuje J. Bielskis povídky z dětství za nejzdařilejší z výběru, ale současně nabádá ke zpracování současných témat a problematiky, vyzdvihuje pak povídky, které se věnují aktuálním otázkám a něčemu důležitějšímu – osudu jiných lidí. Ani další dobový tisk se nevyhnul podobně laděným poznámkám. A. Gusčius²¹ uvádí, že „*zřetelně estetizovaný a idylický pohled na život brání B. Radzevičiusevi, aby jej poznal a bojoval za něj*“, vytýká mu přílišnou lehkost, s jakou vše líčí, jako by mu na tom, co popisuje a vypráví, ani nezáleželo. Umělecké kvality povídek A. Gusčius oceňuje, ovšem v závěru dodává: „*Literární mistrovství jim nechybí. Tím mohou předstihnout mnohé z dřívějších generací prozaiků. Ovšem tato hodnota se zmenšuje, jestliže není podřízena uměleckému boji za vyřešení významných sociálních problémů naší doby a národa.*“

Příklad těchto tří kritik jasně ukazuje, že jejich autoři oceňují spisovatelskou bravuru B. Radzevičiuse a uměleckou hodnotu povídek, ale vytýkají málo angažovaný přístup, který by vedl k budování „světlejších zítřků“.

---

²¹ Gusčius, A.: *Ne technika, bet ikvepimu ...* (Ne technikou, ale nadšením...), Komjaunimo tiesa, 31. ledna 1971

MYKOLAS SLUCKIS

Mladí prozaici a současná situace

O „První knize“ roku 1970²² se nedávno hovořilo ve vilniuské sekci mladých spisovatelů. Všichni řečníci, i sami mladí autoři, se klonili k názoru, že prvenství patří próze. Nebylo to první setkání, na němž měli navrch prozaici, což bezpochyby ukazuje na vzestup prózy, který se projevuje různými způsoby. Je možné, že tento fakt nás psychologicky natolik ovlivňuje, že máme tendenci snižovat dosažené výsledky básníků „První knihy roku 1970“.

„První kniha“ byla z různých důvodů vytvořena a redigována ve velmi pomalém tempu. Více či méně odráží stav žánru, v tomto případě prózy, ale přesto nemůže ukázat její nejaktuálnější tendence. Řečníci správně poukázali na to, že ve třech výběrech prózy je obzvlášť patrný prvek poetického sebevyjádření. Zdá se, že pro autory nejvíce znamenalo nalezení a otevření sebe sama. I proto se často stává, že postavy v povídkách zobrazené jsou méně viditelné než vypravěč, který stojí opodál. Z jiného úhlu pohledu se však nejedná o přednost. Bez samostatného, nebo alespoň individuálního vidění světa si neumíme představit ani současného básníka, ale ani prozaika. Avšak mladá novelistika, nazývána také lyricko-psychologická (ke které se patrně hlásí všichni tři autoři), je již nějaký čas nucena bojovat za objektivnějšího hrdinu i obraz okolního světa, za harmonické propojení epických a lyrických prvků. Pouze se „zastydlými“ reminiscencemi na dětství a s nostalgií, třebas i obarvenou „jakousi“ sebeironií, daleko nedojdeme. A možná budeme stát i na místě.

Budeme snad znovu volat po tradičním realistickém stylu? Nemyslím. Sám epický způsob popisu prochází nezvratnou evolucí, ne menší než lyrický. Ať se bude próza v budoucnu vyvíjet jakkoli, (to bude samozřejmě závislé na různorodosti knih, ne na našich deklaracích), bude chtít více vidět, ponořit se šířeji a hlouběji. Mladý spisovatel a jím představený objekt již nebudou taková nedělitelná jednota jako dosud, i když lyrický prvek nezmizí. Asociace nepodložené hlubší námětovou strukturou a charakteru s větším záběrem z části pohltní konkrétní obraz a z části stále sílící psychologický rozbor. Bez pochyby jsou možné i jiné výsledky syntézy.

---

²² První kniha - 1970. *Próza/ Pirmoji knyga - 1970. Proza: Brazauskas, V.: Letní muzikanti (Vasaros muzikantai)*, Radzevičius B., *Hlasy z ticha (Balsai iš tylos)*, Šavelis, R.: *Po zeleném břehu (Palei žalia kranta)*

Cítím, že tímto přemítáním se ocitám za hranicemi recenze. Ani by mě nenapadlo obviňovat autory, jejichž debut se z různých příčin opozdil, že nevyběhli vpřed. Koneckonců všechno zlé je k něčemu dobré. Debutantům je již přes třicet, což zaručuje určitou stabilitu, a to ve všech směrech. V nalezených vnitřních zdrojích, ve specifickém výrazu a ve výrazněji se rýsující tematické i jiné stálosti. Nutno poznamenat, že ani intenzita osobního projevu není černobílá, jasně vyhraněná. U V. Brazauskase pozorujeme čistě lyrický pohled na svět, u B. Radzevičiuse o něco dramatičtější a R. Šavelisův pohled je místy tragický.

Ve spektru prožitků a barevné paletě je nejvíce přirozený a jednotný B. Radzevičius. Je zformovaný spisovatel, který si načrtl několik témat a problémů: vztah k půdě (*Po karo* - Po válce, *Kaltė* - Vina, *Kai buvo šalta naktis* - Když byla chladná noc), abstrahované modely mezilidského chování (*Pavakarys* - Podvečer, *Svečiai* - Hosté) a jakýsi spojovací mezičlánek mezi těmito dvěma motivy či směry, který je dle mého názoru nejvíce zdařilý a perspektivní (*Užburtas ratas* - Začarovaný kruh, *Maža iliuzija* - Malá iluze). V posledně jmenovaném jsou i „živí“ lidé i určitý zobecňující prvek, nezbytný pro literární dílo. Pro subtilního spisovatele s téměř neomylným vnitřním sluchem, (a takový B. Radzevičius je), by bylo zbytečné plýtvat silami na vymyšlená neživá schémata. Autorova erudice je nepochybná, ale bylo by lépe, kdyby odvážněji zobrazoval svoji neliterární zkušenost - reálný život a zásobu živých charakterů. Zkušenost celé naší literatury ukazuje, že váhu má pouze ta moudrost, která je získána z bezprostředního života a lidské složitosti. Nejen pro tohoto autora by byla aktuální myšlenka našeho váženého novelisty R. Kašauskase, která zazněla na výše zmiňovaném shromáždění sekce, a sice, že minoritní žaly (lítost nad tím, co mizí) ještě není klíčem k problémům současného venkova. Negativních i pozitivních či jiným přívlastkem neohrazených aspirací ve vesnické skutečnosti je mnohem více, než by se mohlo zdát, když posloucháme jednostrunný literární hlas.

Jen co se poddáme námětové a charakterové stichii, ocitneme se na živé, protestující a velmi dynamické křižovatce - naše subjektivní vzpomínky na dětství si již nebudou moci dělat nároky na bezchybný ukazatel směru. Bude třeba vzít v potaz všeobecnou zkušenost, podat objektivnější sociální údaje, což svým způsobem poskytne zdravý kontrast stylovému vyznění. Mužnost je to, co mnohdy našim mladým spisovatelům chybí, přestože kolem sebe „metají“ naturalistickými detaily. (Zde již nemám na mysli B. Radzevičiuse, jehož pohled- postoj je velmi srdečný a zároveň intelektuálně zhodnocený).

Spolu s B. Radzevičiusem jsme připraveni prosit babičku za odpuštění, že nebyla splacena „daň dobroty“ (*Kaltė* - Vina), spolu s ním jsme připraveni zakřičet na katy mladých žen: „Buďte konečně lidé! Už je toho dost!“, ale nevím, jestli budeme ochotni vzdychat nad podobně sentimentální pasáží:

A nyní, po mnoha letech, kdy se den znovu schyluje k večeru, kdy den začínajícího podzimu už končí, on neví, jestli dnes večer nebude přimrzat ... Tady, ve městě, ničemu nerozumíš, a on se cítí neklidný mezi šedými stěnami. Když se nohy dotýkají studeného betonu, neví, jestli země je chladná, neví nic.

Dnes v noci bude mrznout - *Šiņnakt bus šalna*

Řeč není o starci, silou vyrvaném z vesnice a postaveném na asfalt, ale o současném mladém člověku, který zcela určitě není vězněm v ulicích našich skromných měst.

Jak jsem již uvedl, B. Radzevičius je specificky zformovaný spisovatel, proto je i detailněji rozebírán. Je možné, že právě jeho, více než jeho přátele, čekají těžkosti až zkusí třeba jen trochu změnit tok své tvorby. Mohou se dostavit i velké problémy. Zatímco mnozí z mladých si osvojují „módní“ postupy z módy s cílem zazářit a překvapit, u B. Radzevičiuse i vypůjčené prvky jsou procítěné a „uzrálé“. Ovšem přiklonit se na jednu či druhou stranu by bylo třeba ... Charakter mladého talentu a jeho plody dávají naději na úspěchy i na poli těžší prózy s širšími horizonty. Udivuje jeho představitivost a procítěnost:

Přes stříbrnou pláň se od lesa, přes vzduch zvučný jak čistý kov, jak horká živá kulka vznáší nad lesy ženský křik, který jak se zdá, už už promění na led. Jako by ho někdo - jako nahé nemluvně - vyhodil na mrazivý vzduch.

Když byla chladná noc - *Kai buvo šalta naktis*

Literatūra ir menas (Literatura a umění), 4. prosince 1970, s. 4

LITERÁRNÍ KRITIKY OSMDESÁTÝCH A POZDĚJŠÍCH LET

V předešlé podkapitole jsme se věnovali odrazu první knihy povídek B. Radzevičiuse v kritice 70. let a museli jsme konstatovat, že období útlumu a stagnace se projevilo v literární kritice značnou měrou.

Statě z pozdějších let již nejsou politicky zatížené, je zřetelné uvolnění politické situace, která již umění neovlivňuje tak zásadním způsobem jako dřív. Jak dokládají následující kritiky, odborníci již zkoumají dílo B. Radzevičiuse především z literárního hlediska.

Jak popisuje R. Šilbajoris ve své kritice ke knize *Link Debesijos* (K nebesům), na Radzevičiusevých povídkách můžeme dobře ukázat charakteristické rysy tohoto žánru: *„Největší rozdíl mezi románem a povídkami je ve struktuře: román tvoří rozsáhlá řada událostí, zatímco povídky jsou nejčastěji ohraničeny událostí jednou, popř. časovým úsekem. Pokud některé Radzevičiuseovy povídky obsáhnou celý lidský život, pak to není přirozený popis činností a emocí, ale jen autorovo tvrzení.“*

A nejen to, R. Šilbajoris nachází pomocí povídek a jejich rozboru i shrnutí podstaty tvorby B. Radzevičiuse.

„Již samotné odhalení stavu vědomí, popis, jak v určitých momentech člověk cítí sám sebe a okolní svět, nejen určuje deklaraci Radzevičiusevých povídek, ale tvoří i podstatu jeho tvorby, ukrývá se v jejím nejhlubším významu. Můžeme říci, že celým svým dílem Radzevičius předává jediné, a to unikátní zprávu o stavu duše a činí tak zvláštním, pro něj zcela specifickým jazyk.“

S. Žukas se ve své analýze věnuje povídce Člověk ve sněhu z výše zmiňovaného výboru povídek K nebesům. Velice působivým způsobem povídku rozebírá. Nastiňuje mnohvrstevnost díla, v němž se prolíná několik linií. Chronologicky sledujeme cestu na saních chlapcovými očima, ale zároveň nás doprovází i dospělý „všeznalý“ vypravěče. Tento prvek můžeme pozorovat u Radzevičiuse častěji, postava hlavního hrdiny, vypravěče a autora se od sebe prakticky nedají oddělit.

Velice vnímavým pozorovatelem a hodnotitelem díla B. Radzevičiuse je bezpochyby A. Zalatorius. Ano, lidskost, to je to, co na nás z tvorby B. Radzevičiuse dýchá především. A. Zalatorius cituje autora: *„ ... Tvůrčí přirozenost je hluboce humanistická ... občas tě napadne, jestli neotupěl nejlidštější cit umělce - láska k bližnímu ... u kolika z nás najdeš takovou hlubokou lidskost?...“*

Knize *Žolė po šerkšnu* (Tráva pod jinovatkou) se ve své kritice věnuje Rasa Bražėnaitė a říká o ní: „*Vejít do duševního prostoru výběru povídek B. Radzevičiuse Tráva pod jinovatkou není lehké. Je to tvorba pro přemýšlivé, kteří čekají odpověď na mnoho existenciálních otázek, a toužící po očistě a katarzi. Jeho člověk je neskutečně osamělý a tragický, ale hledající duchovní oporu v minulosti, kultuře a filozofii.*

Hrdinové povídek, často totožní s vypravěčem, se trápí kvůli smyslu svého života, rozebírají minulost, hledají v ní ztracený čas i smysl existence. Do myšlenkového centra se u nich dostává existenciální a morální problematika.“

Hlavní důraz je kladen na existenciální otázky, jako ostatně téměř vždy u Radzevičiuse.

O vztahu tvorby B. Radzevičiuse s biliūnaskou tradicí rozjímá S. Žukas. Po analýze Člověka ve sněhu je to další příspěvek k diskusi na radzevičiuské téma. „*Biliūnaská situace, kdy se autor ptá ostatních, ale především sám sebe a sobě i naslouchá, je v Radzevičiusevě tvorbě dobře známá. Autor i analyzuje takovéto mezilidské vztahy a tímto viděním obdarovává i svoje postavy.*“ A zde si autor opět všímá existenciálních otázek, které si Radzevičius ve svých dílech neustále klade. Což ovšem nevylučuje, že na nás působí zvláštním, nikoli však skličujícím dojmem.

Dále uvádíme stať, která ukazuje, jak lyrizmus v tvorbě vidí Jūratė Sprindytė. „*Takové dvojité vidění, umění promítnout každodenní život do vyššího bytí je neoddelitelnou součástí obrazu světa B. Radzevičiuse, je jedním z nejdůležitějších znaků etického a estetického rozměru jeho prózy. Když vypravěč zmiňuje hrdinovu duchovní samostatnost, poetično jeho duše, poznamená skepticky: „A nikdo neřekne: taková duše zmizela!“ Poetické duši se dostává vyznamenání nejvyššího stupně. Je to znak typický pro veškerou lyrickou prózu.*“

Pokud bychom měli shrnout to nejpodstatnějších z výše jmenovaných kritik, pak je to rozhodně všeobecně kladné přijetí a hodnocení Radzevičiusevých povídek a důraz na existenciální problémy. Zároveň autoři zdůrazňují pozitivní Radzevičiusev přístup k životu, přesto, že někdy jen prosvítá mezi řádky.

Další tři kritiky vyvolalo vydání 2. dílu románu *Priešaušrio vieškėliai*. Stať L. Gutauskase je spíše pro dokreslení kontextu. Avšak dále na řadu přicházejí poněkud kritičtější ohlasy (a buďme za ně rádi, vždyť zcela jednomyslně přijímaná tvorba by snad budila i trochu údivu a zdání nenormálnosti).

Výtky V. Kelertienė lze naznačit autorčinou citací: „*Problém je v tom, že Radzevičiusev román vytváří dojem, že jedna literární sympatie střídá druhou jako v*

kaleidoskopu. Že autor kromě sobě vlastní překvapivé autenticity a obnažení svého krvácejícího srdce nemá jednotný a jasně utvořený názor na to, jak a jakým stylem psát.“

A. Nyka Niliūnas pak 2. díl románu zcela „strhal“ a v podstatě naznačil, že jde pouze o jakýsi shluk slov bez jasného významu.

Dále popořadě uvádíme citace kritik, které jsou v této kapitole zmiňovány.

RIMVIDAS ŠILBAJORIS

Bronius Radzevičius v detailu, světle, smrti

Tento článek se týká pouze souboru povídek B. Radzevičiuse *Link Debesijos* (K nebesům), který byl vydán v roce 1984. Daleko před námi je ještě jeho dvoudílný román *Priešaušrio vieškeliai* (Cesty před úsvitem), vydaný v roce 1985, i když jej Radzevičius dopsal v roce 1980, když zároveň ukončil i svůj život.

V tomto souboru povídek jsou složeny krátké „věcičky“ psané v různých letech od roku 1967 až po posmrtné publikace v tisku a zanechané rukopisy. Od roku 1979, kdy začal psát druhou část svého románu, už Radzevičius povídky nepsal. Proto by bylo možné říci, že tato drobná tvorba bylo určitým způsobem přípravným stadiem pro psaní románu.

Je pravda, že některé z těchto povídek epizodního rázu jsou takové, že by se s menšími úpravami hodily do zmiňovaného Radzevičiuseva románu, jehož příběh je značně volný. Největší rozdíl mezi románem a povídkami je ve struktuře: román tvoří rozsáhlá řada událostí, zatímco povídky jsou nejčastěji ohraničeny událostí jednou, popř. časovým úsekem. Pokud některé Radzevičiuseovy povídky obsáhnou celý lidský život, pak to není přirozený popis činností a emocí, ale jen autorovo tvrzení. V povídce *Žhářka (Padegėja)* vystupuje vdova, kterou příbuzní zemřelého muže pohrdali, protože byla dcerou děvečky. Když zůstala sama, jak autor tvrdí, nikoliv popisuje, posedla ji nekonečná zlost, která se projevovala jako zlobná, mstivá, neustálá a zbytečná snaha rychle obstarat hospodářství, a to jakýmkoli nepořádným a zmateným způsobem, protože hospodářství nevyhnutelně bankrotuje. Vše je podáváno jako „vnitřní dialog“ s nepřátelskou skutečností, která ji obklopovala. Čím déle vdova nenávidí své příbuzné, tím víc si myslí, že ji všichni pronásledují, až nakonec ze msty podpálí dům jednoho ze svých „nepřátel“. Rozuzlením povídky je smířený klid duše, který nachází v ústavu pro choromyslné. Autor nás o těchto skutečnostech informuje přímo, nesnaží se vytvořit iluzi životního toku. Hlavní hrdinka hraje roli ilustrace či loutky v rukou tvůrce. V následujícím odstavci můžeme pozorovat dlouhou nit chorobné nenávisti:

„...Takhle ostatní vesnické ženy na zahradě nepracují. Za odpoledního úpalu pomalými a stejnými pohyby okopávají brambory, tváře mají čisté a světlé, protože všechno, co dělají, je zapotřebí pro děti a pro muže. A ona má jen velkou zpustošenou usedlost, po které se potácí jako strašidlo, mluví a dohaduje se s duchy mužových

příbuzných. Ve všech koutech je plnou všelijakých urážek a protestů, kdyby dělala co chtěla, vždycy se najde někdo, kdo ji bude chtít píchnout...“²³

Podobnou věc nacházíme i v povídce *Žena na schodech (Moteris ant laiptu)*. Na čtyřech stranách se před námi odvíjí celý život plný nenávisti a opovržení. Autor jen krátce objasní, že žena si neváží svého muže, umělce, který pracuje a zapomíná na všechno okolo, zatímco žena sní o přepychovém světě plném pozlátka, ve kterém ji odveze „nablýskané taxi do jiných zemí, do hotelů a na bály“ (s. 252). Místo toho celý život leží jako kámen u schodů, s nenávistí a opovržením se dívá na svého muže a na celý jeho svět. Když muž zemřel, tato žena stojí zkamenělá ve své osamělé nenávisti jako druhý náhrobní kámen:

„...se sevřenými pěstmi stála na vršku u hrobu jako kamenná socha (...). Ani lítost, ani smíření, ani vlna žalu nezalila její srdce sevřené v pěst. V nic nevěří, není nic, co by jí bylo svaté, nikoho nezahrnula svojí láskou, nikomu se neobětovala. Země ji už odstrčila, na nikoho nezapůsobí její ženské kouzlo, nebe ji nepřijímá a nic jí neslibuje...“ (s. 254)

Nenáviděný mužův svět pronikl prázdným domovem a stal se jeho duchem - cizím, strašidelným a všudypřítomným.

Povídky tohoto typu v knize nejčastěji neukazují děj, podstatu konfliktu nebo autorem vnucenou motivaci, ale pouze určitý stav postav, jejich vědomí.

Již samotné odhalení stavu vědomí, popis, jak v určitých momentech člověk cítí sám sebe a okolní svět, nejen určuje deklaraci Radzevičiusových povídek, ale tvoří i podstatu jeho tvorby, ukrývá se v jejím nejhlubším významu. Můžeme říci, že celým svým dílem Radzevičius předává jediné, a to unikátní zprávu o stavu duše a činí tak zvláštním, pro něj zcela specifickým jazyk. Je ovšem velký rozdíl mezi povídkami statickými, které obsáhnou celý život, a ostatními, dynamickými, ve kterých je stav mysli vyjádřen sledem samostatných momentů, uspořádaných do jasné kompozice.

Jak tyto specifické stavy mysli v Radzevičiusových textech vypadají? Podívejme se pro začátek na jeden takový moment. V poslední povídce *Link Debesijos* (K nebesům) se seznamujeme s hlavním hrdinou, který vzpomíná na dětství plné ústrků, kdy na něj macecha křičela a bila ho:

„Špindíro“, pokřikovala na něj, „nešiko, hlupáku, počkej, já ti dám ...“. Veliké oči se mu zalily slzami a on vyšel do polí, ke křovinám, co je zaplavila voda. Díval se, jak

---

²³ Radzevičius, B.: *Link Debesijos. Apsakymai*, (K nebesům), Vilnius, Vaga, 1984, s. 64
Další odkazy na tuto knihu budou v článku označeny pouze jako číslo stránek v závorkách.

strýc kladivem stlouká obruč kola, a ty rány se rozléhaly po polích, až na keřích zalitých vodou rozkmitaly světlo. Odrážely se od strání a jemu připadalo, že ledová voda bodá větve stromů, kvítky jaterníku se mu zdály tak studené, vrbové kočičky tak hebké, světelné odlesky na pohupujících se vlnkách tak chladné a ostré, stráň tak písečná a slunečná ... Prut, co se ohýbal v jarním větru, byl tak bolestný a pružný, čáp lovící žáby v záplavě blatouchů byl tak opatrný a černý krkavec, který se vynořil z tmavého lesa, se pomalu vznášel nad hladinou, hrozivě, jako ošklivá pomluva...“ (s. 370)

Zpočátku vidíme, že vůkolní věci působí na chlapcovo vědomí ne v takové podobě, jaké jsou „normálně“, ale jaksi změněné; jsou intenzivnější, protože nabudou minimálně jednu další novou vlastnost, kterou za jiných okolností nemají. Proto jsou kvítky jaterníků (*žibutės*) „tak studené“, prut ve větru „bolestný a pružný“ a čáp „tak opatrný“ - v zintenzivněném vědomí se to, co cítí chlapec, když věci sleduje a prožívá je, se stává „objektivním“ vědomím těchto věcí. Takové vnímání je v Radzevičiusových povídkách nutné pro tvůrčí stav samotného autora, ale i pro postavy, které ztvárňuje. Dodejme, že v tomto výjimečném stavu se objevuje i zdroj nejasného nebezpečí: černý krkavec se vznáší jako „ošklivá pomluva“.²⁴ (...)

Metmenys, 1991, č. 61, s. 115-117

---

²⁴ Podle svědectví přátel a spolupracovníků měl Radzevičius velice rád poezii Jonase Juškaitise. Proto tento známý krkavec, který je obecně lidmi považován za nositele neštěstí, přesto připomíná i jedno z Juškaitisových přirovnání:

Juodasis gandra, kaip nelaba dvasia,

Pagal vandenį tamsų nuo girios

Skrenda kažkokioj sapnų ramybėj.

viz Juškaitis, J.: Letní úpaly (*Vasaros kaitros*), In Mėlyna žibutė apšvietė likimą, Vilnius, Vaga, 1972, s. 16

Oba spisovatelé vnímají, že toto nebezpečí nepřichází z vnějšku, třeba nějaký předsudek, pověra, ale z nitra, jako nečekaně odhalená vlastnost samotných věcí.

SAULIUS ŽUKAS: Člověk ve sněhu

Analýza stejnojmenné novely Broniuse Radzevičiuse²⁵

Chlapec chce být mužem. Otec je pyšný, nepochlebuje nafoukaným návštěvnícím, je „zanepřázdňen“ - během celé povídky plete provazy, a proto posílá na cestu syna. Syn je uražený, ani se ho nezeptali, jestli chce jet. Na nohou má otcovy válenky a vše energicky řídí:

„...vydrápal jsem se na saně a pobídl jsem: „Pospěšte si“, přesto, že obě cestující už seděly na saních. ... Kůň běžel bez pobízení, hlavu měl vysoko zvednutou a odfrkával si. Natahoval jsem opratě a občas jsem na něj pokřikoval, i když to nebylo vůbec třeba...“

Už při cestě tam si chlapec představuje, jak se pochlubí bratřancem, že byl sám ve městečku. Do té doby bylo největším důkazem mužnosti lyžování z kopce.:

„Za mrazivých podvečerů jsme v hlučných skupinkách táhli po hřebenech kopců, sníh se za námi zvedal a osvěžoval rozpálené obličej.“

Vyprávěčovy myšlenky se trhají, (klidná jízda možná uspává?), intervaly mezi asociacemi se prodlužují: mrazivé podvečery s kamarády - to není nic hrozného, zvláště když kouř z vaší chalupy je stále na dohled. Vzpomínka na útulný blízký domov a teplo vyvolá asi jediné milé přirovnání sněhových plání k cíchám, které maminka mandluje a „které tak nádherně voní“, ale všudypřítomné a tušené nebezpečí odvrací tok jeho myšlenek jiným směrem. Od cích „bílých jako sníh“ se dostává k lovu divočáků. Do sféry nepříjemných pocitů spadá i neodbytná otázka - jsem muž, nebo nejsem? („*Ještě ti neušili kapsy!*“, *to ale není pravda*, „*a aby je viděli, vytáhl jsem ze svých kapes rukavice ...“*.) Broky, lov, bílá sněhová pole, horké králíčí vnitřnosti - co je mužnost? Proč chlapec, který za jiných okolností tolik hájí svojí mužnost, bez váhání říká: „Zabít králíka bych nikdy nedovedl.“

Úryvek textu, jejíž větší část je přímo v uvozovkách, je věnován právě tématu mužnosti. Otec rukou lehce zabil králíka, bratranec ho zabil dvěma ranami paličkou. Koně by mu bylo líto, ale zabít králíka je pro bratrance hračka. Chlapec protestuje: „Myslíš si, že nechtějí žít?“ A vyprávění se stáčí na Tatary, kteří pijí velbloudí mléko, vzpomíná na susedovo povídání o nesvobodě: „Když je hlad, z člověka se stává zvíře, na nic se neohlíží.“ Je cítit, že mužské vlastnosti nabývají podobu něčeho, co nemůžeme

---

²⁵ Radzevičius, B: K nebesům (*Link Debesijos*), Vilnius, Vaga, 1984, s. 49 - 58

přijmout; muž - nemuž se nebezpečně blíží spojení zvíře - člověk. (Matka se na otce zlobí, protože dělá ze zvířat invalidy - tato epizoda je na začátku povídky, poprvé se zde objevují kapky krve na sněhu, ale otcově vyprávění se nechce věřit, zdá se, že se chlubí a omlouvá.)

Přemítání o lidech jako o zvířatech připomíná chlapci ještě jedna životní epizoda, která se v povídce jen lehce mihne a neupoutá na sebe pozornost, ale toto téma je dále rozvíjeno:

„Někdy, když jsme vyšplhali na nejvyšší kopce, jsme dlouze hleděli na lesy, přimrzlé k horizontu. Tam jsme zaslechli vlnu výstřelů a v noci jsme viděli pověšené lampy.“

První vyprávění o pohledu z kopců bylo idylické: „...otcové se vracejí s hráběmi v ruce z louky...“ a nyní „když chlapci vystoupali na **nejvyšší** (zdůraznil S. Ž) vrcholky“, uviděli svět ve větší šíři a s tragičtějšími událostmi. Kdo ví, jestli se zde mluví o lovu? Lampy, výbuchy výstřelů a syrová metafora „lesy, přimrzlé k horizontu“ v sobě skrývají mnohem strašnější obsah: možná jsou to poválečné boje? Noční střelba dodává celé povídce dramatictější podtón, vyvolává pocit strachu z neznámého, matčinu starostlivost a snad až příliš vyzývavou mužnost pyšného otce.

Zpátky jel pomalu. Pozvolna se mu začínají klížit oči, věty se krátí, jsou stručnější: „Do lesa dojedu po setmění. Za chvíli se objeví hvězdy.“ Metaforická asociace „sníh vrže jako škrob“ nás znovu přenesse do prostředí domova. Cesta končí, chlapec cítí právo „...vrazit do chalupy, stejně jako to po dlouhé cestě dělával otec.“ Pak sledujeme úvahy člověka, který zná cenu své cesty:

„Sednu si za stůl, uvidím dvůr zalitý měsíčním svitem a chvíli si poslechnu, jak řádí vánice.“

Tato slova znějí paradoxně: v dětské mysli splývá velký mráz a vánice, obraz zimy je ve zhuštěné podobě. V dalším odstavci se toto zopakuje:

„Na bezbřehých pláních oblohy se zastavily hvězdy a jejich jemné střepinky se třpytily na hladkém, nikým neporušeném sněhu. V uších svištěl vítr, vánice kvílela.“

Že takové spojení není správné, je jasné z repliky beznohého člověka: „Není taková zima, chlapče, jen vánice ...“. V rozhovoru se sestrou, který si v duchu představuje, bude samozřejmě hlasitě hovořit o svém mužném chování, bez náznaku pochyb jej podpoří otec i matka. Na otázku malého bratra, na co že může být hrdý, rodiče odpoví: „Že je muž. Vrátil se z daleka, sám, v noci.“ Ale i nyní zůstává nejdůležitějším znakem mužnosti skok na lyžích z můstku („jak jinak můžeš ukázat Prašmantaité, že pro Tebe není dost dobrá...“).

Tahle myšlenka ho probudila: „*Hou!, křikl jsem na koně a několikrát jsem trhl opratí. Hou!*“ Ale stejně jako v dřívější epizodě ani nyní není zapotřebí jeho zásahu, všechno jde samo: „*Ale kuň pocítil domov a sám přidal do kroku*“. Vzadu zůstala „*sušárna na len s černými štěrbinkami oken, vpředu se mihotaly bílé břízy*“. Následné chlapcovo setkání s beznohým člověkem je podáno jako úplné překvapení pro vypravěče – chlapce, ale vypravěč – autor ho již dlouho pomalu připravoval. Zde je jedno téma, které se vine příběhem a které teprve setkáním s beznohým člověkem nabývá na významu: „*Ještě ráno ho zval (bratranec – S. Ž.) bruslit, ale nešel jsem: připravoval jsem se na hodinu dějepisu*“, poté následuje hovor o dalekém Tatarstánu a přidávají se slova beznohého muže:

„*Jinačí mrazy jsem viděl v Mandžusku.*

V myšlenkách mi vyvstalo: Mandžusko, rok 1904, noc z 24. na 25. ledna...Port Artur...“

Do společného toku témat se vlévá i další, již zmiňované téma krve a sněhu: lovení zvířat, králíci, koně a zabíjení lidí, když člověk vystoupá na nejvyšší hřebeny a vidí svět v celé šíři. Nyní se naplňuje píseň námořníků z potápějící se lodi Variagas („*Tuhle píseň, jen s trochu upravenými slovy, jsme zpívali i my, když jsme pochodovali přes hory, tu se člověk ze zuřící bouře vynořil, tu se do ní potopil*“ – téma lyžování a námořní téma ještě více sblížuje terminologie používaná ve spojení s vodou: *vynořit, potopit*). K této tématické vrstvě patří i vyprávění o odvaze japonských bojovníků a slova beznohého muže:

„*...tři dny jsem proležel zraněný (...). Ze začátku, to jsem byl ještě při vědomí, jsem křičel, ale koho se dovoláš ve sněhu ...“*

Zde se právě projevuje specifičnost poetické formy (i když je vyprávění podloženo reálnými fakty). Na první pohled se zdá, že vyprávění se skládá z různých životních historií, citlivě působících na mladíkovu představivost. Jsou však komponovány tak a zdůrazňovány jsou takové detaily, že se objevují události a epizody z nejbližšího okolí. Rytmus motivů postupně nabírá na intenzitě: na počátku je jen lehce znatelný, ale ve scéně, kde se chlapec setká s beznohým mužem, je jasně zřetelný. Čtenář jako by šel dvěma směry: přirozeným - sleduje události během cesty, chlapcovy zážitky a sled vzpomínek, tj. hovoříme o dějové linii vyprávění. Tou prolíná zároveň směr druhý: Neustále se vracíme k již přečteným detailům, epizodám, vztahům mezi nimi, vnímáme prostorový bod asociací (což je v podstatě blízké veršům – teprve po přečtení druhého verše je možné pochopit, že konec prvního nebyl náhodný, že je pojí rým).

Po setkání s beznohým mužem se ukáže, že o mnoha důležitých věcech se již hovořilo, proto je sled událostí i předvídatelný i nečekaný, boří předčasné závěry, s bravurou staví stranou povrchní konflikty. Přechod od vyprávění o obchodnicích s kožešinami k beznohému muži oblečenému do letních šatů znamená obnažení životní pravdy. Chlapci se ukazuje bolestnější tvář života, zde zdůrazněná kontrastním porovnáním: módně oblečené navoněné návštěvnice a drobný vrásčitý zarostlý obličej beznohého muže. Dům návštěvnic byl „žlutě natřený, skleněné ozdoby se odrážely při západu slunce“, obydlí beznohého muže bylo osvětleno ne sluncem, ale měsícem:

„...v měsíčním svitu se blýskala tmavá okna ... Ticho, všude pusto, jen v dálce u lesa se mihl plamen a někde za lesem zaštěkal pes ...“

Následuje poslední věta ze společné cesty – znovu poetická, znovu se nedá interpretovat jednoznačně:

„Od schodů kyne čepicí, zamává a já se ještě jednou obracím do bezbřehé mrazivé noci, ojíňené, poseté hvězdami, s bledým a studeným svitem měsíce.“

Poprvé se chlapec obracel, když kůň prudce zastavil, v tom momentě vypravěč zmizel chlapci z očí. Ještě není jasné, jaký to je člověk, a už ho mylně přirovnává zjevem k polámané bříze:

„Konečně jsem otočil hlavu tím směrem a až nyní jsem uviděl černý chomáč oddělený z břízy rozčísnuté bleskem.“

Člověk, s nímž se setkal a jež svezl, je jakousi personifikací bezbřehé mrazivé noci. Není jasné, jestli se chlapec otočil na muže, co se loučil, nebo do temné noci, ale otočit se od něčeho (*nusigrężti*) už není možné, dá se jen otočit na něco/ k něčemu (*atsigrężti*). Tento člověk jako by v sobě skrýval nebezpečí mrazivé noci (střelba není jen v Mandžusku), ale na druhou stranu jeho vzhled mění myšlenku opačným směrem:

„...jako vítr jsme dorazili domů, nechali jsme za sebou zkamenělý lidský pahýl, v němž ještě zázrakem pulsoval život (zdůraznil S.Ž.) ...“

Symbyly mužské odvahy (obětující se Japonci, námořníci s písni na rtech na potápějící se lodi) vyvolávají myšlenku, jak nelehce odchází život, jakýkoli život. Dříve se toto téma již objevilo: zvířata, co unikla otcí ze želez (matčina replika: „Ty bys jen zvířata mučil, děláš z nich ze všech invalidy ...“), strýčkovo vyprávění o polském zajetí („vrabce jsme jedli, pásy a podešve jsme vařily v polívce“), a je bližší matčině pozici, které se bez váhání drží i chlapec („Zabít králíka bych nikdy nedovedl.“, „Myslíš si, že nechtějí žít?“).

Když se chlapec vrátil domů, otec ihned pochopil, že se něco stalo. Jak si chlapec představoval, sestra si z něj začne utahovat, malý bratříček se vylekaně dívá „s otevřenou pusou, s horkou bramborou v ruce“, ale to všechno teď není důležité. V tomto momentě je zdůrazněn subjektivní chlapcův pohled; otec tře chlapcovy znečitlivělé nohy („Vidím jeho ruku, jak tře prsty...“). A znovu můžeme pozorovat, jak jedno drobné téma nabývá na významu: na začátku zkoušel přijít na to, kdo/ co je ten černý chomáč oddělený z břízy rozčísnuté bleskem. Dále stojí:

„Náhle jsem si vzpomněl, jak mi jednou bratranec vypravoval, že v okolí ještě žijí lidé, kteří bojovali proti Japoncům.“

A nyní přichází vyvrcholení tématu:

„Že by to byl Žalnieriusovic Andrius?, řekla matka, přestala mi třít nohy a já jsem pocítil žár kamen.“

Otec tomu samozřejmě nechce věřit, brání se tomu, ale přeruší ho synova slova: „Jdi vypráhnout koně“, a otec jej poslechne.

V próze Broniuse Radzevičiuse vidíme, že člověk je schopen druhému nejen naslouchat, odpovídat mu, ale přímo fyzicky pocítit i jeho bolest, nemohoucnost. Povídka, o níž mluvíme, je jakousi psychologickou etudou a zároveň připomíná filozofickou úvahu o hodnotách. Má v sobě dokonce specifickou míru didaktiky (dnes možná aktuální), ale jak se zdá, nezužuje to pole pro její interpretaci.

Na první pohled je kompozice povídky postavena na protikladu. V první polovině cesty chlapec vůbec nepřemýšlí o službě, kterou prokazuje ženám (nabídka na levný nákup kožešin ponížila jeho matku a otce). Bude to dobrodružství, bude to potvrzení vlastního *já* (a možná si koupí i zapalovač). Po setkání s beznohým mužem už chlapec o sobě nepřemýšlí, naopak, začíná cítit *cizí* nohy („*viděl jsem černé, zrezivělé nástavce protéz a zdálo se mi, že ta rez hryže i jeho kosti a proniká do celého těla*“). To konkretizuje dříve „teoreticky“ deklarovaný chlapcův pohled: „*Myslíš si, že nechtějí žít?*“, který není ozvěnou matčiných slov při odjezdu před cestou, ale matčiných slov, co chlapce doprovázejí na cestě (vypravěč ví, že se chlapci budou hodit):

„Matka chtěla ještě něco říci, ale kuň sebou trhl a její slova se rozplynula v bouři a pak celý čas kroužila podél lesa unášena větrem.“

Již jsme zmínili, že v tomto díle vypráví chlapec svým jménem, ale občas je možné zaznamenat i hlas „autorova vypravěče“. Zdá se, že to není odklon od zvolené formy. Z chlapcova pohledu se cesta opravdu dělí na dvě části: v první je více znát otcova pozice (mužnost, odvaha, sebevědomí), ve druhé půlce dominuje pohled na svět, který

je bližší matce (citlivost, lítost, pozornost). Chlapcova cesta a jeho vypravování jsou v jedné linii, v určitém momentě v nich dojde ke změně hodnotové orientace. Přesněji řečeno, setkání s beznohým mužem ukáže chlapcovy vlastnosti, které nejsou v první polovině považovány za tak důležité (ale jsou: přiznání, že by nemohl zabít králíka apod.). Tato linie drží směr, doplňuje prostorové, paradigmatické sjednocování příhod a epizod, které je v rukou „autorova vypravěče“, tj. dospělého a zkušeného člověka. V říší tohoto vypravěče stojícího nad tím, co se přihodí, (to můžeme považovat za vzpomínky z dětství), dominuje statika, zatímco v chlapcově světě převažuje dynamika. Cesta slouží jako zkouška „opravdového“ a „neopravdového“. „Všeznalý“ vypravěč již na začátku naznačuje něco z jednoho či druhého okruhu. Smysl těchto náznaků je nám však jasný až v druhé části povídky po setkání s beznohým mužem. Tam jsou tyto prvky aktualizovány. Tento vypravěč ví, že mužnost a odvaha, již ukazuje otec, nestačí, že z počátku nedoceněný názor (matka nechce syna na cestu pustit) je důležitý (na konci povídky je to právě ona, která uhodne, co to bylo za člověka). V tomto smyslu je celá povídka prověřením obou pozic. A vyzkouší je samozřejmě syn, blízký otci i matce. Každý nový odstavec textu je varianta protikladných pozic, přináší stále nový materiál k pozorování, novou zkušenost (to je obzvlášť zřetelné ve vyprávění ohraničeném závorkami - o králících a Tatarech aj.). Protichůdné ideje se postupně stávají konkrétnější a náznaky ze začátku povídky mohou být srozumitelné až zpětně. Ale taková je specifická paradigma rozvoje myšlenky, kdy se epizody s jedním tématem a stejnou hodnotou liší jen obrazy a intenzitou sdělení.

Epizody, které patří k jednomu tématickému paradigmatu, např. *mužnost a odvaha*, jsou pouze varianty nebo obrazová (figurativní) konkretizace této ideje. Ale v díle stále vidíme vztah alespoň dvou paradigmat. Velice abstraktně řečeno, jsou zde v protikladu pozice otce a matky (již jsme zmiňovali i několik druhoplánových tematických linií nebo paradigmat, které znějí jako doprovod základních témat a mohou se do nich i vlévat). Konflikt dvou paradigmat znamená již určitou dynamiku, zcela logicky by se tedy daly očekávat i změny v zobrazovaném prostoru. Proměny spojené s tématem nastaly po setkání s beznohým mužem, ve vcítění se do cizí bolesti, „v omrznutí nohou“ a dřívější prohlášení, že by nemohl zabít králíka, patří do stejnému vzorce, jen v jedné epizodě je to formulováno více abstraktně a ve druhé je znázorněno figurativně (obrazy). Ovšem dialog probíhající v závěrečné scéně ukazuje paradigmatické změny: chlapec se setkává s beznohým člověkem a omrznou mu nohy: to by mohlo být

považováno za nemůžné, vždyť se vylekal, ale otec přesto ohodnotí synovu zkušenost a poslechne ho, přizná jeho autoritu, přesto, že venku není zase až takový mráz.

Paradigmatická struktura povídky, a v tomto případě i dospělý „všeznalý“ vypravěč, je bližší poetickému nebo lyrickému vyprávění, zatímco chlapcovo líčení příhod je vlastní spíše próze. V hloubi prozaického díla se jakoby skrývá dílo poetické. Zde můžeme pouze doplnit, že tyto poetické struktury ukazují občas svůj smysl, vyplouvají na povrch textu. Je jasné, že není vždy nutné dětský pohled ztotožňovat se významovou osou textu, častěji se v literatuře setkáváme spíše s opačnou situací, kdy naivní, „dětský“ pohled je poetickým, filozofickým pohledem na svět. Je zajímavé, že v tomto případě se epizoda paradigmatické transformace shoduje s novelistickým, nečekaným závěrem povídky: dalo by se říct, že chlapcova mužnost je potvrzena způsobem zcela nemůžným.

S. Žukas, *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje* (Zobrazení člověka v litevské literatuře), Vilnius, Baltos lankos, 1995, s. 288 – 299

(...)

Jedním z nejmýraznějších příkladů, jak osobnostní integrita a bohatství vtiskne lidský rozměr celé tvorbě, je próza Broniuse Radzevičiuse. O jeho románu *Priešaušrio vieškeliai* (Cesty před úsvitem) zde nebudu hovořit, neboť bych se musel dotknout mnoha jiných problémů, které tvoří smysl tohoto díla. Lidskost je v něm vše ozařujícím světlem, lakmusovým papírkem, oddělujícím opravdové a umělé. V novelách pak lidskost hraje jakousi samostatnou roli, stává se hlavním motivem díla, objektem znázornění.

Kdybychom chtěli převyprávět děj Radzevičiuseových novel, ukázat, jaké lidi vykresluje, jaké klade otázky, bylo by to velice obtížné, a snad i nemožné. Jestliže bychom chtěli nastínit obsah novel, museli bychom se uchýlit ke scholastice, opakovat banální věci nebo dojít k závěru, že v jeho novelách nic výjimečného není, že jedna je téměř jako druhá - jako stránky deníku. Ale i tak bychom cítili, že něco jsme přeci jenom neuchopili, protože text díla na nás silně působí. Nepůsobí tím, co můžeme vyložit literárními termíny, ale specifickou atmosférou lidskosti, která z nich sálá.

„... *Tvůrčí přirozenost je hluboce humanistická ... občas tě napadne, jestli neotupěl nejlidštější cit umělce - láska k bližnímu ... u kolika z náš najdeš takovou hlubokou lidskost?...*“

To jsou Radzevičiuseovy myšlenky z odpovědí na literární anketu²⁶, které dostatečně jasně ukazují směr autorovy tvorby.

Významové vrstvy Radzevičiuseových novel staví na obyčejných základech - na běžných výrazech, útržcích vzpomínek, hlasech přírody, neviditelných věcech. Počáteční impuls není až tak důležitý, důležitější je, že uvede do pohybu velice mobilního vypravěče s vnímavou psychikou, pro kterého je všechno smysluplné.

„*Všechny věci jsou plné tajemství, všechny mě obklopují, gestikulují a volají. ... Každá věc se tak rozezvučí, že se jí ani nechceš dotknout. ... Schoulený do klubíčka a ponořený do ticha nasloucháš hlasům, které kdysi ozvěna přinesla jen tobě. ... Rozsypané, zmizelé okamžiky, plné nejasných očekávání, ztuhly na náhodných tvářích,*

---

²⁶ *Dešimt klausimų rašytojams* (Deset otázek pro spisovatele), Vilnius, Vaga, s. 287 - 289

*domech, stromech a obrysech lesa. A když vysvitlo slunko, objevily se znovu jako křik věcí chránící vzpomínky. ...*²⁷“

Tento „chvějící se“ kontakt autora, vypravěče či hlavního hrdiny (tyto kategorie můžeme v Radzevičiusových novelách jen stěží rozlišit) s okolím navazuje různé lidské stavy: radost a bolest, extázi a smutek, úlevu poznání i hořkost nevědomí, chuť zdolat vnitřní nepřátele i propad do temné sebezničující propasti, zkrátka celé spektrum prožitků, tak otevřených a opravdových (slovo „opravdový“ by mohlo být jakýmsi měřítkem Radzevičiusových hodnot), že nás nepozorovaně vtáhnou do svého magnetického pole a my se na nějakou dobu staneme také tak vnímaví, dalekozrací, duchovní a vše chápající jako sám vypravěč. Vtáhnou nás pravda jen tehdy, nemáme-li zkostnatělé názory na život a literaturu, když se s otevřeným srdcem dokážeme oddat autorově sugesci a jestliže věci, o kterých hovoří, jsou nám alespoň trochu drahé a známé. V první řadě Radzevičius svými narážkami a zamlčováním oslovuje čtenáře své generace, čtenáři jiné generace nemusí pochopit smysl každé narážky a ne každou správně rozšifrují.

Radzevičius neobhájí žádné abstraktní ideologie či ideály (jediným takovým ideálem by mohl být humanismus). Pravdou je, že se občas snaží živelné výbuchy duševního života vtěsnat do nějaké logické formule, ale to se stává zřídka (*Kova – Boj*). Jeho novely se málo dotýkají aktualit, jejichž teze a závěry přicházejí do našeho podvědomí prostřednictvím různých informačních kanálů. Nemá zájem vybrat si z množství závěrů některé, které by mu byly bližší, ani ukázat svůj vztah k nim. Jeho cílem je převést na slova duševní chvění, které se objevuje v okamžiku tvůrčího vzletu, chvění, které snad zažíváme všichni, ale které nejčastěji odsuzujeme k zapomnění a zániku. Zadržet toto chvění, zaznamenat jej a prostřednictvím zaznamenaných obrazů se na sebe ještě jednou podívat a pomocí těchto obrazů vést most do duše jiného člověka - to je základní úkol Radzevičiuse. „Tvorbu, stejně jako chuť ponořit se do knih, povzbuzuje touha zorientovat se v okolí i v sobě samém“²⁸, píše.

Samozřejmě, mohli bychom vyjmenovat mnoho hodnot, které spisovatel bez pochybností jmenuje (citlivost, tolerance, soucit, stoicismus, sebeúcta, svědomí atd.), ale takové vyjmenování by téměř nic neřeklo o specifice jeho chápání lidskosti. Tuto specifickou síť tvoří potvrzování známých hodnot, ale citlivě znázorněný proces jejich formování: základ, ze kterého vyrůstají, a forma, která si je osvojí. Politovat

²⁷ Radzevičius, B: *Link Debesijos* (K nebesům), Vilnius, Vaga, 1984, s. 83 - 84

²⁸ *Dešimt klausimų rašytojams*, (Deset otázek pro spisovatele), Vilnius, Vaga, s. 289

nešťastného člověka je základním posláním každého spisovatele a taková lítost v díle nejen že nikoho nepřekvapuje, ale někdy již ani nedojímá. Chápeme ji jako standardní úkol, jako morální normu kulturní společnosti, kterou nejčastěji sami dodržujeme, nebo si alespoň myslíme, že ji dodržujeme. Z tohoto důvodu nerozšiřuje hranice naší lidskosti. Něco jiného je, když autora trápí věci, které nejen že vám nepřišly líto, nejen že jste se kvůli nim necítili vinni, ale ani jste si jich nevšímalí.

Když má někdo výčitky svědomí kvůli ničemnosti, kterou provedl, nebo kvůli zkaženému životu - takové výčitky svědomí patří k chápání klasického humanismu a spisovatel, který je zdůrazňuje, toto pojetí ani neobnoví, ani neobohatí. Úplně něco jiného ale je, když nenachází klid proto, že z nedbalosti vyhodil svetry, které mu upletla babička. Nevyhodil věci, ale lidské srdce. Babička už sice umřela, ale jak utěci před obrazem, který tě pronásleduje: babička leží v rakvi, okolo samé svíčky, ty se vracíš na rozloučení s ní, smutný si stoupneš vedle rakve a ona náhle otevře oči a vidí, že jsi bez svetru, bez toho jediného dárku, který ti mohla dát. Možná kdysi, v mládí, bylo těžší pochopit, že když vyhodíš věc, vyhazuješ i babiččinu starostlivost a radost. Ale proč jsi to nepochopil? Vždyť kdybys alespoň trochu popřemýšlel, kdyby ses alespoň trochu odpoutal od mladistvého egoismu, musel jsi to pochopit. Takový je obsah Radzevičiusovy povídky *Kaltė* (Vina).

A máme zde povídku *Po nakties* (Po noci). Ráno se vypravěč vzbudí a pocítí hrozný stud a neklid: proč dovolil, aby u něj přes noc zůstala dívka, kterou miloval jednoruký mladík? Když k němu dívka s mladíkem přišli na návštěvu, najednou z ničeho nic roztáhl svoje paví péra, chrlil komplimenty, sváděně žertoval, vyvolal v ní pocit pomíjivosti okamžiku a ona podlehla jeho kouzlu. Když jednoruký mladík všechno pochopil, tiše se vytratil a nechal je samotné. A co dělat teď? Jak se má člověk podívat domácím do očí, jak má člověk projít vesnicí, když se zdá, že všechno tě odsuzuje:

„...i javory při cestě, proutěný plot, na kůlu pověšený ucháč, branami načechraná půda, prašná cesta, sehnutá postava hospodáře i časné zvuky za stěnou ...“²⁹

Vypravěč se nebojí pomluv, nebojí se, že se pomluvy donesou jeho ženě, je mu líto děvčete, na které pohlédl egoisticky a lehkomyšlně. Tehdy, večer, se mu zdálo, že jednoruký ji nedocení, že není určena pro něj. Ale nyní trpí a nenachází východisko, protože všechny vesnické zvuky mu říkají:

---

²⁹ Radzevičius, B.: *Link Debesijos* (K nebesům), Vilnius, Vaga, 1984, s. 126

„Ženu je třeba přijmout tak, jako přijímáme zemi a tento život - bez ohlednutí, bez rad jiných a bez jakéhokoli očekávání do budoucna.“ A já, jak jsem se na ni díval? A teď na očích otřásající se vesnice a ženy, kterou jsi nechal ve městě, celou podstatou protestuje proti místu, které je jí určeno, kňučí jako spráskaný pes“.³⁰

Ponořit se co nehlouběji do důvodů svého chování, objasnit jeho smysl, strhat z významů vnější obal a podívat se, co se za ním schovává, to je Radzevičiusova vnitřní potřeba a vášeň. Tím autor obdarovává i své postavy. Proto také písarky (V naší kanceláři - *Mūsų biure*), když píšou na stroji dopisy mužů ze závodu, mohou odvážně říct:

„Ucítíme hned i sebemenší náznak falše v hlase, na první pohled, z prvního gesta poznáme, co jim chybí, co si každý z nich o nás myslí“.³¹

Lidskost, to je umění pocítit, co je skutečné a co umělé, je to schopnost nasát do sebe všechnu velikost i malost tohoto světa bez ztráty sebe samého, je to cítění vyššího cíle, aniž bychom tento cíl přesouvali na někoho jiného, je to pochopení protichůdnosti sebe samého s vírou, že dobro a krása v nás přesto zvítězí. Taková by více méně byla Radzevičiusova koncepce, která se utvořila přirozeným způsobem jako výsledek hlubokého soustředění. Radzevičiusovy postavy nešíří kolem sebe vnitřní teplo proto, že by to považovaly za svoji povinnost, ale proto, že jinak se chovat neumějí a nemohou. Lidskost jako spontánní duchovní čin, jako vnitřní potřeba, má zřejmě kořeny v samé spisovatelově podstatě. Bez pochyby na něm zanechalo stopu i těžké dětství a humanistická čtení. Zřejmě na něj působila i ves s jasnější hodnotovou orientací a silnějším pocitem odpovědnosti. Neboť ves, až na malé výjimky, v Radzevičiusových novelách vždy vytváří humanizující a hřejivou atmosféru.

Zalatorius, A.: *Žmogiškumo ir dvasingumo motyvas dabartinėje lietuvių novelėje, In Amžininkas literatūroje*, (Motiv lidskosti a duchovna v současné litevské novelistice, In Současník v literatuře), Vilnius, Vaga, 1988, s. 63 - 87

---

³⁰ viz výše, s. 128

³¹ viz výše, s. 174

RASA BRAŽĚNAITĚ

Hledání ztraceného času ...

Osud Broniuse Radzevičiuse byl zvláštní. Před dvaceti lety málokomu známý spisovatel, který promluvil k našemu konformnímu svědomí hlasem z ticha. Dnes zní již jako varovný zvon, budí nás z duševního otupění a zve nás, abychom nahlédli do sebe i do ostatních, abychom pomocí pravdy a lásky dali svojí existenci smysl.

Nedomnívám se, že jeho dílo by objasňovalo jeho tragickou smrt. V jeho textech se zřejmě skrývalo to, co nám scházelo v bezduché literatuře oněch let: otevřenost a pravda o společnosti i o sobě, soucit s nehrdinským hrdinou, osamělým a ztraceným v džungli každodennosti.

Možná jsme dostali chuť vrátit se k jeho dílu jako k průzračnému a osvěžujícímu prameni. Dnes se na knižní trh znovu valí špinavý proud literatury třetí kategorie, vyprodukované nejen na Západě nebo Východě, ale i zde, v Litvě.

Zřejmě obojí mělo vliv na to, že nedávno vydaná kniha B. Radzevičiuse *Žolė po šerkšnu*³² (Tráva pod jinovatkou) nezapadla bez povšimnutí. Knihu k vydání připravil Juozas Kundrotas a skládá se z prózy dříve nepublikované. Ve výběru z roku 1984 *Link Debesijos* (K nebesům) polovinu novel tvořily texty z autorových opravovaných i neopravovaných strojopisů. Tráva pod jinovatkou doplňuje posmrtný odkaz: jsou zde dány dohromady nikde neotištěné povídky, někdy i nedokončené, spíše fragmenty, miniatury a povídka *Pumpurās* (Poupě/Pupen). Může nás těšit, že nyní bude odkaz B. Radzevičiuse přístupný nejen odborníkům, ale i těm čtenářům, pro které je jeho jméno symbolem skutečné literatury. Proto si autentická tvorba „nanečisto“, která je plná silných impulsů vnitřního života a těžce doléhající reality, zaslouží náležitou pozornost.

Při četbě Trávy pod jinovatkou má člověk pocit, jako by se probíral ty nejintimnější spisovatelovy deníky a dopisy, napsané jedním tahem, kdy pro člověka není příliš důležité vyznění frází a bohatost metafor, ale naším cílem je otevřeně a jasně popsat svůj pocit, „otevřít dveře“ do svého duchovního domova. Pozvolna si uvědomujeme, že vrchol spisovatelovy tvorby - *Cesty před úsvitem* - nevznikl zčista jasna, že cesta na vrchol byla bolestná a klikatá, hledal ji dlouho, aby ji nakonec našel v tichu, u psacího stolu. Čtenáře zaskočí veliká autorova odpovědnost a až chorobné nároky na vlastní tvorbu - téměř polovina jeho povídek zůstala v rukopisech. Povídky doplňují portrét

---

³² Radzevičius, B.: *Žolė po šerkšnu* (Tráva pod jinovatkou), Kaunas, Varpas, 1994

novými vlastnostmi a charakteristikami současného člověka, kterého se autor snažil vytvořit a v němž poznáváme i sebe, s maskou *homo sovieticus* stále ještě na tváři.

Vejití do duševního prostoru výběru povídek B. Radzevičiuse Tráva pod jinovatkou není lehké. Je to tvorba pro přemýšlivé, kteří čekají odpověď na mnoho existenciálních otázek, a toužící po očištění a katarzi. Jeho člověk je neskutečně osamělý a tragický, ale hledající duchovní oporu v minulosti, kultuře a filozofii.

Hrdinové povídek, často totožní s vypravěčem, se trápí kvůli smyslu svého života, rozebírají minulost, hledají v ní ztracený čas i smysl existence. Do myšlenkového centra se u nich dostává existenciální a morální problematika. Rozpor mezi současným a ztraceným časem je základním zdrojem prožitků, protože podnětem k tomu, že se hrdina otevře, není událost, ale často bezvýznamná maličkost, která podráždí neustále napjatou mysl. Proto se v povídkách mnoho pozornosti věnuje duševnímu rozpoložení, přemítání a popisu vnitřního chvění. Platí zde jiné zákony, které jsou typické nikoli pro prózu, ale pro lyriku, zákony duševního procesu.

Hlavní hrdinkou povídky, podle níž je pojmenován celý výběr, je osamělá matka která žijící se svojí dcerou. Její život a láska zůstaly za hranicemi současnosti: ranní rituál u zrcadla, vzpomínky na dny plnosti, na hejno prolétajících jeřábů, které pozorovala ze stínu pod stromem Žalostná svatební fotografie osmnáctileté dívky, která vyvolává atmosféru smutku, samoty, čekání a obraz strnulého monotónního světa. Ovšem zůstává i nějaká naděje: zdálo by se, že tráva pod jinovatkou vydechla život a zmrzla, ale vysvitlo slunko a tráva je znovu zelená, probuzená k novému životu. Snad ani každodenní rutina neuhasí životní zápal ...

O ztraceném čase a hodnotách, o nesmyslném spěchu do samoty a smrti vypráví s bolestnou rezignací krátká povídka *Laidotuvės* (Pohřeb). Spíše než povídka je to miniaturní výsek života, rozjasněný náhlým procitnutím hlavního hrdiny, který pochopí, že největší hodnotou jsou ruce, které tvoří chleba, lán vlnícího se obilí a matčino vřelé slovo. Protiklad života a smrti je podán velice uvážlivě, občas se objeví realistický detail se symbolickým významem (keř kvetoucích šeříků a jáma kopaná pro hrob).

Nádhernou harmonií a svérázným rytmem vybočuje povídka *Prie Babilono upių , ten mes...* (U babylonských řek, tam jsme ...), která dříve vyšla ve výběru *Link Debesijos* (K nebesům).

Již název v podvědomí rozhybe různé kulturní vrstvy, které si každý vytvořil z pramenů literárních dějin, z Babylónu, a přenese nás o několik tisíciletí do minulosti. Tuto sugesci umocňuje i rytmická stavba vět - jako ozvěna nedokončené písně, která

přišla z hluboké historie, z doby prvopočátků ... Povídka je uvedena v rytmu biblických textů: „Toto mi vyprávěl otec, který byl vojenským zajatcem a vyhnanecem“.

První epizoda povídky před nás staví protiklad mírumilovné francouzské krajiny a hrozičného válečného nebezpečí, resp. smrti: zelenající se pole, sedlácká usedlost, dobytek pasoucí se v okolí, pahorky s oparem namodralého kouře a proti tomu zástup zajatců, ostrážitě hlídaný Němci, se zbraněmi, které se na slunci blýskají, a s přilbami - s úplně bezduchým železem, namířeným proti bezbrannému člověku vytrženému z rodné země a hnanému neznámými cestami. Slova vyřčená židovským zajatcem vypravěče zasáhnou, protože vzniklá situace je blízká obrazu biblického vyhánění, který máme v podvědomí. Nepozorovaně se tak slévá historická doba - válečná léta - s mytickými časy a vytvoří vizi, která zůstane živá na dlouhá léta při všech vypravěčových poutích a dává naději, že se vrátí do Jeruzaléma, to je do vlasti.

Druhá epizoda - ocitáme se v současnosti - je vyprávěním ve vyprávění. Vystává před námi obraz rodného kraje viděný synovými očima: otcova postava osvětlená večerním sluncem (otec jako první vypravěč), pole, po létě holá, neživé světlo na kameni (analogie s kamenitou cestou ve Francii) a slza mezi řasami.

V povídce je skrytý hluboký podtext: vazby mezi člověkem a rodnou zemí se nedají zpřetrhat - ani nyní, ani před tisíci let. A není důležité, jestli je vlast velká nebo malinká, významná nebo ztracená mezi velkými národy, pro každého je jediná.

Kompoziční osa povídky je rytmická, věta, která se v názvu opakuje, zároveň spojuje tři rozdílná období - mýtické, historické a současné, ale hovoří vždy o největší lidské ztrátě:

*U babylónských řek, tam jsme
seděli a plakali
a vzpomínali na Jeruzalém ...*

Smutkem, dobrotou a smířením je protchnuta povídka *Seniai* (Dávno). Na začátku povídky se ocitáme v domově známém z dětství, hrdiny jsou dva páry stařečků, kteří jsou na konci svých cest. První stařeček je nemluvný, skrývá v sobě mnoho dobroty. Až před smrtí začíná chápat nepostradatelnost vztahu s jiným člověkem, ale už je pozdě na to, aby řekl ta nejkrásnější slova své ženě:

...Celý život jsem chtěl říct bůhví co důležitého, jen ... ten čas ... nebyl ... A teď ani sám nevím ... co jsem chtěl ... říct ...

Druhý umírá ukřivděný, své ženě neodpustil ani nepochopil její hněv. A zase je tu opožděný a ztracený čas. Čas, do kterého se chceme vrátit, čekáme na pozvání, ale nikdo nás už nikam nepozve ...

Samostatnou otázkou odchodu řeší autor v psychologicky laděných povídkách *Sąsagos* (Spony) a *Prieš kelionę į miestą* (Před cestou do města). První z nich je jasně autobiografická, autor v ní líčí, co prožívá dítě, když se otec chystá přivést domů nevlastní matku.

Pomocí obrazů, které vidíme otcovými i synovými očima, a prostřednictvím věcí a jejich umístění v prostoru, odkrývá autor změny duševního stavu dítěte a otce. Oba vidí stejnou skutečnost - jejich dvůr, špačka u nové ptačí budky, javor se sklenicí šťávy pověšenou na větvi. Slunce, teplo a zpívající ptáci jsou v tomto prostoru spojeni s lidskou prací, duchem domova, věčným pulsem života, plností světa a novými nadějemi.

Oba hrdinové prožívají okamžiky očekávání. Dítě čeká na čápa, otec na novou ženu. Nálada se mění, na rozechvění upozorňují rozdílně viděné detaily krajiny, věcí, oblečení a rychlá intonace nedůležitého hovoru. Otce vůbec nezajímá, co dítě prožívá. Když odejde, dítě se cítí úplně zbytečné. Opuštěné je i okolí a harmonie věcí se mění v chaos:

... Ve chlévě bučí kráva, šťáva přetéká přes okraj, v síni je pohozená ponožka, kterou si otec čistil boty, u stolu je vytažený šuplík, truhla s výbavou chlapcovy matky je otevřená a oblečení v ní je zpřeházené. To otec hledal sponu, dárek od matky dítěte...

Harmonický svět se mění v cizí, jako by zahanbený, proto je potřeba alespoň jedna spona - možná jako symbol cesty, možná jako poslední matčino připomenutí.

Další skupina povídek připomíná deníky B. Radzevičiuse citované J. Noak: autor přemítá o tvůrčích problémech, o odpovědnosti umělce, jeho místě ve společnosti - *Susitikimas su savimi* (Setkání se sebou samým), *Žiupsnelis semantikos* (Špetka sémantiky), *Antkapiai ir paminklai* (Náhrobky a pomníky).

Největší dílo výběru - povídka *Pumpuras* (Poupě/Pupen), čerpala námět z dob německé okupace, tj. pro autora méně známé doby, kterou uchopil spíše intelektem než city.

Ovšem podle mnoha komentářů může být atmosféra okupace chápána i jako realita sovětské okupace. Přinejmenším sovětské reálie poskytly autorovi více živých detailů než doba německé okupace známá z knih.

Hrdina - intelektuál, který studoval v západní Evropě, pobýval v Německu, nelítostně analyzuje sebe i druhé a hledá východisko z ponuré okupační temnoty. Vidí jen jediný způsob, jak zachránit svoji svobodu a duševní nezávislost - sebevraždu. Je to člověk duchovně blízký autorovi, proto se často autorovy a hrdinovy myšlenky a pocity slévají. Jeho promluva o smyslu lidského bytí je vášnivá, plná neklidu, pochybností, bodavé ironie i sebeironie.

Vnějších událostí v povídce mnoho není: cesta na vesnici, rozhovory s lidmi, narození syna, neúspěšné pokusy vtáhnout hlavního hrdinu mezi kolaboranty, vzpomínky z dětství.

Možná je příliš odvážné nazývat dílko povídkou - spíše jde o rozsáhlejší vyprávění, ve kterém se autor nevyhnul opakování a abstraktnímu přemítání. Imponují ovšem témata úvah: v jejich středu je smysl lidského života, vina a nevina, možnosti volby, když se svět mění v arénu smrti, zrady a zločinu. Zvláštní téma je pak provinční patriotismus a komplex méněcennosti.

(...)

Literatūra ir menas (Literatura a umění), 2. září 1995, s. 2

SAULIUS ŽUKAS

O vztahu tvorby Broniuse Radzevičiuse s biliūnaskou tradicí

Biliūnas je pro litevskou prózu důležitý i tím, že v ní zakotvil individuální pohled na skutečnost (jeho tvorba zřejmě poprvé v litevské literatuře ukazuje tak rozhodnou změnu orientace jako znak samostatného myšlení). Tím, jak se ponořil do sebe, odvážně odkrýval vlastní pocity a nebál se obnažit, samozřejmě vybočil několik kroků od literárních konvekci směrem k reálnému životu a směrem k reálnému člověku. Ale to, co pro Biliūnase bylo nové, se později pro litevskou prózu stalo běžné. Subjektivní vidění individuálního světa se stalo jedním ze znaků současného uměleckého myšlení. (Zde by bylo třeba dodat, že Biliūnas tento způsob pohledu na svět nepřejal ze sousedních literatur, ale logicky, jaksi zevnitř k němu dospěl a občas se o jeho základy opíral, aniž si to uvědomoval).

Biliūnaská situace, kdy se autor ptá ostatních, ale především sám sebe a sobě i naslouchá, je v Radzevičiusevě tvorbě dobře známá. Autor i analyzuje takovéto mezilidské vztahy a tímto viděním obdarovává i svoje postavy. V povídce *Namas* (Dům) je následující epizoda:

„Jednou se jí to dítě zdálo nějaké neskutečné, jak tam stálo v příliš ponuré a špinavé chodbě, v pruhu světla, které bylo příliš husté a jako by se, to světlo, za něco stydělo. „Proč jsi takový?“, znovu se zeptala a klekla si ve svých bílých šatech na shnilou špinavou podlahu. „Co ti je?“, zašeptala - rychlá, netrpělivá – bylo by nesmyslné ptát se na to i sama sebe – krásné, ale zanedbané, nepotřebné, jako ty šedivé hroudy rozbitých kamenů čnící podél řeky, jako úžlabina plná teplé osvěžující jarní dobroty.³³

(LD, s. 237)

Takový pohled je velmi lidský, ale Radzevičius se na něj již dívá s odstupem. V citované povídce je to znak dívčiny dobrosrdečnosti, ale v jiných případech můžeme pozorovat i omezení a nebezpečí subjektivního myšlení a hodnocení světa. Vyprávěč

---

³³ Radzevičius, B.: *Link Debesijos* (K nebesům), Vilnius, Vaga, 1984. V textu je toto vydání značeno jako LD a jsou uvedeny stránky. Při citacích románu B. Radzevičiuse *Priešaušrio vieškeliai* – Radzevičius, B.: *Priešaušrio vieškeliai* (Cesty před úsvitem), Vilnius, Vaga, 1985, 1. a 2. díl) je uveden díl a strana. Úryvky z děl Jonase Biliūnase jsou použity z publikace: Biliūnas, J.: *Raštai* (Spisy), Vilnius, Vaga, 1980, 1. a 2. díl

v románu *Priešaušrio vieškeliai* (Cesty před úsvitem) stroze hodnotí „subjektivní“ etapu svého života. Na odstup mezi „sebou tenkrát“ a „sebou nyní“ ukazuje použití třetí osoby, když mluví o sobě.

„Člověka udivuje, v jaké mlze žil. Svět desperátských výkřiků, nafouklých vystrčených podbradků a změkklých rukou, trpkost, hloupost. „...Jaká změna se s ním za rok stala“ Jako by se probudil, uslyšel a uviděl čím žijí ostatní, kam směřují, a to nejdůležitější, jací jsou. Stávalo se, že mluvil s nějakým známým: s každým podobným tónem, do obličeje nebo do očí mu pozorněji nepohlédl, o jeho slovech nepřemýšlel ani se do nich nezaposlouchal, chytal se toho a zas onoho, což se společníkovi určitě nelíbilo, podsouval mu, co není důležité. A společník odchází zničený a krčí rameny. Po pravdě řečeno, vypravěč byl jen jeden. Ten, pro kterého má být blízké, pochopitelné, správné a důležité, co bylo důležité a správné i pro něj samotného. Přehlušoval individuální vlastnosti všech ostatních, každému přiřazoval něco svého, bez ohledu na jejich přání a plány.“

Radzevičius jak svými prohlášeními, tak svojí tvorbou deklaruje nový krok k dosažení lidskosti: věnovat pozornost někomu dalšímu, někomu, kdo stojí vedle. Mohli bychom si položit otázku, zda si i Biliūnas nedělá starosti o blízkého člověka, i když v rané tvorbě:

„Nemám žádný domov!, odvětlí třesoucím hlasem stařec, „30 let jsem dřel ve fabrice jako kůň, každý rok jsem vydělával vydřidušskému zaměstnavateli tisíce, a když mi jeho mašiny zlámaly tady ruku, vyhodil mě jako psa. Měl jsem ženu, malé děti. Žena dostala v téhle fabrice na náboje tuberu a umřela, děti ještě jako nemluvnata jedno po druhém umřely z hladu a zimy, nezahledly ani jeden paprsek štěstí... Nemám domov!“, mumlal stařec namodralými rty, jeho prošedivělá hlava se třásla a přes vráscitou tvář se řinuly dvě hořké slzy, které mu ještě zbyly ...

(1. díl, s. 61)

Kontext Biliūnasovy tvorby ukazuje, že v tomto úryvku není příliš individualizovaný obraz starého dělníka. Podobná situace s analogickými detaily je popsána v dřívější povídce *Betėvis* (Bez otce), ve které ovšem nehovoří dělník, ale vypravěč; stejný motiv je rozpracován v první části pozdější povídky *Be darbo* (Bez práce). Styl citované epizody z povídky *Pirmasis streikas* (První stávká) je publicistický, ale o dělníkovi autor hovoří v poetických klišé. (...) Je jasné, že citát

z povídky je napsán manýrou charakteristickou pro tradiční prózu. Autor vkládá postavám do úst slova, o nichž se domnívá, že by jimi měl stávkující dělník odbýt mistra, který je proti stávce. V této povídce dominuje vypravěč, co chápe příčiny a zná způsoby, jak se dobrat pravdy (v tomto případě sociální spravedlnosti). Teoretici ho ne bez příčiny nazývají „všeznalec“.

Nesnažíme se zde zpochybnit principy biliūnaského vypravování, ale chceme zdůraznit vývoj a to, čeho bylo dosaženo. Nové problémy, které se objevily v této oblasti, a jsou tedy aktuální pro současné umělce, můžeme popsat právě zvláště dobře na příkladu Radzevičiusovy prózy. Tento autor nejen, že vypráví, ale zároveň o vlastních principech vyprávění přemítá. Dovede být emotivní, bezprostřední, ale současně pozorovat sám sebe z povzdálí a hodnotit a komentovat příčinu vlastního patosu.

(...)

Připomeňme dřívější teze o vypravěčově subjektivitě, které se dotýkají i Biliūnase. Nyní by bylo možné upřesnit je, přizpůsobit probíranému jevu. Tedy: vypravěč se částečně vzdá subjektivního pohledu a individualita (subjektivita) postav se aktualizuje. Když poněkud změníme termíny, bylo by možné toto srovnání: biliūnaská monologická tradice je bližší litevskému románu vnitřního monologu než Radzevičiusově tvorbě.

Duchovní otevřenost, vyslyšení jiného hlasu a obecně atmosféra dialogu obohacuje posluchače a ukazuje i nové posluchačovy vlastnosti.

(...)

Část z Radzevičiusových povídek a mnoho epizod z jeho románů je věnováno tématu pochopení člověka a jeho neukvapenému hodnocení. Schopnost naslouchat druhým, pochopit i toho člověka, který na první pohled odrazuje, překonání sebe samého, uznání pravdy druhého člověka – toto jsou charakteristické rysy osobnostní zralosti. Tyto zásady vztahuje i na jiné oblasti života. Radzevičius nedá na první dojem, vnější zjev, formu věcí. Domnívá se,

že není třeba spěchat, že je potřeba pozorně se dívat, zastavit a zaposlouchat se. V krátké povídce *Žemės keleiviai* (Cestovatelé po zemi), která připomíná veršovanou prózu, na počátku vševědoucí vypravěč epicky načrtá bídny obraz vybírání brambor:

„Občas přijde déšť, fičí vítr, půda je studená, brambory jsou pokryté hlínou, od hlíny jsou i šaty staré ženy - hospodyně - i její ruce a boty, od hlíny jsou i jejich dcery,

co se sjely z měst. Všichni pracují s ohnutými zády, i otec - zmrzačený muž malého vzrůstu. A jejich nejmladší dcera v chalupě vaří večeři, jen ten déšť a opilý traktorista se svým traktůrkem ...“

(LD, s. 90)

Vizuální obraz doplňují akustické efekty: v textu je zmínka o hlasech žen, které jsou jakýmsi protikladem jinak ponurému prostředí:

„... jejich hlasy jsou veselé, přátelské, ale říkají jen to, co je potřeba: kam nést brambory, kterou brázdu začít, kam sypat koše. Vítr roznáší jejich hlasy, žene je k jezeru spolu s ptačím štěbetáním, nese je ke spálené chalupě bláznivé sestry a ještě dál ...“

(tamtéž)

Je zřejmé, že veselosť hlasů zútuľní epicky klidné vypravování postavené na konstatování - stává se poetičtější. Radostné hlasy nás přimějí, abychom zapochybovali o objektivnosti popisu krajiny, ale zatím obě témata, pochmurný i jasnější prvek, mezi sebou zápasí, proplétají se, (což i vytváří dojem poetického stylu), objevují se dokonce nové „epické“ argumenty pochmurnosti - co může být pochmurnějšího než spáleniště domu sestry, která se zbláznila. Věta končí nečekaným, již zcela poetickým rozuzlením spojujícím obě témata: hlasy se vpíjejí do těžkých mraků jako olovo a tu se olovo jako u alchymisty mění ve zlato:

„Ale v tom vysvitne slunko a hlasy pokropí slunečným deštěm, zežloutlé listy se zablýskají, chladné světlo kapek se odráží a pocestný jdoucí po polní cestě je pozoruje z kopečků. Ty sílící poryvy větru, to světlo, které náhle všechny zalilo, ty zablácené šaty, ty ženy!“

(tamtéž)

A tento obraz zalitý sluncem je třeba zvěčnit, zastavit tento okamžik, neboť dokládá silnější pravdu, povzbuzuje k životu:

„Přiveďte sem malíře, podívejte, zlaté krupobití, které je spojí s bramborami jako dar bídného žití. Příliš zpustošené je to pole, ti lidé, jejich chalupa, jsou příliš malí, drobečci pod ponurým temným nebem. A ty, kdo jdeš okolo, potěš tento dům, sejmi čepici, pokloň se před jejich zabláceným prahem, kousni si do jablka z jejich zplanělých jabloní. Plný koš jich nesměle přinesla jejich nejmladší dcera a utírala si ruce do zablácené zástěry. (...) Polož si na lavici čepici, sedni si k nízkému stolu, pomalu se přiblíž a rozjasni jejich bytí studeným zlatým deštěm, jako ho rozjasnilo podzimní slunce ....“

(tamtéž)

Předcházející věta, která je zároveň poslední větou povídky, je již reflexivní, je to téměř teoretický komentář, objasnění metaforičnosti svitu podzimního slunce: byl to pocestný, kdo rozjasnil jejich život jako podzimní slunce. Sama metafora je bohatší a tímto krůčkem Radzevičius opravdu obohatil naši literaturu. Pocestný pozoruje sbírání brambor, ale nepřivlastňuje si všechny charakteristické vlastnosti zdroje světla. Veselé hlasy protestovaly proti nevlídné krajině a dávaly najevo své nároky na místo pod sluncem. Zmínka o nich byla už v prvním odstavci povídky: „*dveře se otáčely s veselým vrzáním*“ – jenže tenkrát slovo „*veselým*“ na sebe nepoutalo pozornost. Byly to právě hlasy linoucí se nevlídnou krajinou, co přiměly pocestného, aby se zastavil a rozhlédl. Poté již on sám přejímá iniciativu, zesiluje toto téma a podobně jako sluneční svit prosvětluje životní obrázek, otevírá hřejivější a přívětivější stránku života, alespoň na krátko projasňuje lidské osudy. Do této proměny je vypravěč objektivní, ale poté, co se objevuje pocestný, vypravěč shlíží z výšky, začíná hovořit s patosem, s jasnějším cílem. Bylo by možné říci, že promlouvá hlasem pocestného, který se zastaví a rozhlíží, ale vypravěč zůstává nad zemí, protože autor chce dosáhnout širšího a obecnějšího vyznění tohoto hlasu, emočního ovlivnění.

Tento pohled nám objasňuje ještě jeden odstín Radzevičiusovy tvorby. V románu *Priešaušrio vieškeliai* si můžeme často všimnout, že nějaká postava, např. dělník Nikola (ve druhé části), přerývavými frázemi začíná svůj monolog, ale zanedlouho začíná zcela nepokrytě promlouvat jeho jménem vypravěč. To odporuje běžnému psychologickému pojetí postav, ale autor se zde chová zcela logicky: pomáhá Nikolovi, který není zvyklý dlouho mluvit, posílí ho, plynule vylíčí jeho pozici, vlastně ji přijímá za svou. Není to tak, že by vyměnil masku a „vysílal“ svoji pravdu. I na věci, o kterých autor nepochybuje, se dívá z více pohledů: postavu může doplnit vypravěč promyšleným slovem, dětské prožitky románového hrdiny Juzukase koriguje otec, později již dospělého Juozase starý profesor apod. Ale nejčastěji se autor k pravdě přibližuje tak, že uvede minimálně několik projevů jedné konkrétní věci. Na začátku je to možná jen zmínka v rozhovoru, jež signalizuje, o jakých problémech nebo jevech bude řeč, a tato pouhá zmínka možná nakonec vyústí v tragédii. Časová posloupnost pro autora není nejdůležitější, význam pro něj mají malé i velké příhody, na nichž ukazuje tutéž skutečnost, jen více či méně intenzivně. Např. v románu v jedné epizodě je pohromadě

několik rozhovorů a loučení s bratrem Viktorem, ale v podstatě je to jeden nekončící a znovu stísnující pocit odcizení a beznaděje.

(...)

Hodnotíme-li z hlediska kompozice toto tvrzení, ukazujeme-li různé projevy shodného jevu apod., dochází ke stírání hranic mezi vnějšími formami věcí, významy a situacemi: zjevnými rozpory se prodíráme k těžce postižitelnému zobecnění, k podstatě. I zobrazení postav v románu se často rozdojuje, občas jim chybí rysy tváře, které by načrtla sebevědomá, odvážná ruka, neboť je zdůrazňována právě lidská různorodost, přichylnost k nejrůznějším skutečnostem. To se dotýká i hlavního románového hrdiny – vypravěče. V druhém díle je jaksi nejasné, co hlavní hrdina studuje: fyziku, filologii nebo něco jiného, ale můžeme si být jisti, že pro autora to není příliš důležité. Pro něj je důležité, aby život nebyl pozorován jednostranně, proto píše dva traktáty, i když v podstatě je v nich řeč o podobných věcech. Takto je dokládá, že hájené pravdy nejsou náhodné a že jsou obecně platné. Na druhou stranu pravda je občas protichůdná, spojuje v sobě konfliktní rozpory, proto je těžké vyjádřit ji jednoznačně. K jejímu zachycení je nutné použít poetický styl a taková místa v románu mohou být analyzována jako verše. Poetický jazyk má nástroje, jak uchopit to, co si neuvědomujeme, jen cítíme, co můžeme opsat jen přibližnými slovy, kdy jedno druhé doplňuje, ale zároveň i ohraničuje. Poetická stylistika, která se výrazně opírá o jazyk všedního dne, volněji modeluje tušený svět a koncentrovaně líčí životní protiklady a konflikty. V Radzevičiusově tvorbě je málo samoučelných popisů běžného života nebo krajiny, které by plnily pouze funkci kulis. Neustále ho trápí důležité existenciální otázky a v tom ve všem, jako v tvorbě každého dobrého básníka, je cítit puls základních životních protikladů.

Posun od sebe k sebe k někomu dalšímu je logickou etapou literárního sebeuvědomění. Tím nechceme říci, že by Radzevičius nepsal subjektivní prózu podloženou vyprávěním v první osobě, ale jestliže se na scéně objeví jiný člověk a je pozorně vyslechnut, těžko jej můžeme nazvat metaforou vypravěčova vnitřního pocitu. Zmiňovaný posun v těchto jevech odpovídá směru vývoje evropské literatury. O tom se mnoho hovořilo, např. Michail Bachtin, který se zabýval romány Fjodora Dostojevského, konstatoval, že jejich struktura je dialogická a že vypravěč projevuje úctu jednotlivým hrdinům. Těžko říci, zda v románu *Priešaušrio vieškeliai* můžeme hovořit o samostatných postavách, které by byly na stejné úrovni jako vypravěč. Přeci

jenom jde z principu o autobiografický román, ale autorovy myšlenky se tímto směrem ubíraly.

1986

S. Žukas: *Žmogus poetinėje prozoje, in Amžininkas literatūroje* (Člověk v poetické próze, in *Současný člověk v literatuře*), Vilnius, Vaga, 1989, s. 148 – 167;

S. Žukas: *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje* (Zobrazení člověka v litevské literatuře), Vilnius, Baltos lankos, 1995, s. 272 - 287

JŪRATĚ SPRINDYTĚ

Lyrika v současné litevské próze

Epické dílo zobrazuje skutečnost tak, aby zdůraznilo její pravidla, aby odhalilo objektivní smysl zobrazovaných jevů. Lyrický pohled více odráží samotný subjekt, obraz a stav jeho vnitřního světa. Vypravěč novely B. Radzevičiuse *Begalinis dienos skaidrumas* (Nekonečná průzračnost dne) rozjímá o osudu přítele z dětství a mládí, hledá příčiny jeho tragického konce ve spleti různých okolností: nacházíme v ní metafyzický existenciální stesk, odrazy bídného každodenního života, záblesky majestátní přírody, hlad po poznání, „nekonečnou bolest“ a „tušení velkého svátku“, „mnoho světla v jeho životě“ a pronikavý „vzlykot borovic nad jeho hrobem“. Soubor abstraktního přemítání, palčivých otázek a různorodých detailů materiálního světa vytváří bolestnou a intenzivní reflexi vypravěče:

„...proč neustále utíkal z domova, proč se díval na svět se zorničkami rozšířenými údivem, proč jeho duše byla vždy plná svatého očekávání? (...) Proč ho nikdo nevaroval, když se přehoupl přes ležící kmen olše a díval se do hlubiny a poslouchal, jak někde v dálce v kopcích vržou přeschlá kola? Kam celý život tak udýchaně běžel? Stěžně popadal dech, stále vykřikoval překvapením a stále se rozhlížel. Proč tak směšně chodil po špičkách kolem krásného bílého ženského těla? Proč viděl otrhané matčiny šaty na renesančním obraze se svatými? Proč mu zčernalá futra, nerovnoměrně natřená líným otcem, najednou připadala tak nadpozemská? A sešmajdané střevíce z celtoviny, které nosila matka s křivýma nohama a které ležely u postele, provrtané od červotoče, a jejichž obraz se mu vmísil mezi vzpomínky z dětství – proč je viděl na jednom plátně holandského malíře? Proč bylo vše v jeho životě tak vznešené? Takových „proč“ by tady mohlo být mnoho, ale kdo nám na ně odpoví?“

Tyto detaily týkající se hrubého materiálního každodenního života v citované epizodě jsou pro litevský poválečný venkov typické. Na druhou stranu jsou jakoby vytrženy z hnízda každodennosti a jsou citlivě interpretovány. Slovní spojení, jež charakterizují hrubozrnnou a ubohou materiální skutečnost, jako: „vržou přeschlá kola“, „otrhané matčiny šaty“, „zčernalá futra, nerovnoměrně natřená líným otcem“, „sešmajdané střevíce z celtoviny“, „u postele provrtané od červotoče“, neplní funkci epického popisu. Jsou podřazené tvůrčí mysli hrdiny a zvláštnímu duševnímu stavu, jenž ho neustále doprovází („díval se na svět se zorničkami rozšířenými údivem“, „bylo vše

v jeho životě tak vznešené“). Je přirozené, že díváme-li se očima tak poetické duše, objevuje se dvojnásobné zkoumání skutečnosti, spojení žalostného každodenního života a vznešených trvalých hodnot (příroda, umění). Můžeme pozorovat, že to není romantický protiklad, ale právě propojení a převtění, povýšení každodennosti na jiný stupeň: „na renesančním obraze se svatými“, „nadpozemská“, „na jednom plátně holandského malíře“. Takové dvojité vidění, umění promítnout každodenní život do vyššího bytí je neoddělitelnou součástí obrazu světa B. Radzevičiuse, je jedním z nejdůležitějších znaků etického a estetického rozměru jeho prózy. Když vypravěč zmiňuje hrdinovu duchovní samostatnost, poetično jeho duše, poznamená skepticky: „A nikdo neřekne: taková duše zmizela!“ Poetické duši se dostává vyznamenání nejvyššího stupně. Je to znak typický pro veškerou lyrickou prózu. (...)

J. Sprindytė, *Lyrizmas šiuolaikinėje lietuvių prozoje* (Lyrika v současné litevské próze),
Vilnius, Vaga, 1989, s. 54 – 55, 89 – 90, 139 - 141

LEONARDAS GUTAUSKAS

O hodnotě románu *Priešaušrio vieškeliai* (Cesty před úsvitem)

Jsou knihy napsané pro „jedno přečtení“, ty jedním dechem přečtete: začnete večer a nad ránem obrátíte poslední stránku (a spěcháte zavolat autorovi a povědět mu: „Nemohl jsem se odtrhnout, přečetl jsem ji jedním dechem, děkuji ...“).

Ale kolik z nás přečetlo všech sedm dílů románu Marcela Prousta *Hledání ztraceného času*? Jedni po několika stránkách ztratí trpělivost a knihu odloží, druzí ji prolístují a ani nezačnou číst. A jen ti odvážnější (snad slepí) vejdou do tajemného labyrintu, ve kterém je vede neviditelná ruka, a klopýtají jako ve snu a pociťují na sobě mystický účinek Umění, jaký dosud nezažili.

Takové knihy (a není jich v celé literatuře mnoho) jsou určeny pro věčné čtení, pro čtení bez konce – jako evangelium. Ať otevřete knihu na jakékoli straně, vždy je začátkem i koncem. A věčností.

Literaturou takového charakteru jsou spisy Broniuse Radzevičiuse (především *Priešaušrio vieškeliai*). Řekli bychom, že jeho texty vřou: probíhá v nich neustálý proces jazykové alchymie, grandiózní reakce slov, vět a metafor. A my čteme ne kvůli bolestnému a lákavému námětu, ale kvůli zázraku samotného jazyka. V těchto textech umělecká řeč získává transcendentní rozměr. Čtete a chcete se po několikáté ubezpečit i přesvědčit, jak se ubohý život jednoho člověka stává osudem celého odumírajícího a znovu vstávajícího lidstva.

„Hutnost“ textů B. Radzevičiuse je velké tajemství (které neodhalí žádná literární věda) a nevyčerpatelný pramen: každá stránka je přeplněná objevy. Čtenář doufá, že se účastní záhadného rituálu, při kterém nejdražší Boží dar – Umění – i prach promění v hvězdný svit. Toto psaní není určeno pro ilustraci ideje (i když té nejsvatější), samo vyznačuje neuchopitelné množství idejí. Z mnoha vět by se mohly (mohly?) narodit nové romány. Jako nezamrzající pramen je Radzevičiuseova umělecká podstata ...

Proto jsou texty tohoto spisovatele tak těžce „zpracovatelné“. Ruku na srdce: kdo z nás se zabýval Broniusem vytvořenou *Lete*, kterou literatura ze života (nebo životů) převyprávěním změnila v důkaz božské podstaty člověka a nesmrtelnost duše.

L. Gutasukas, *Kalbos metamorfozė* (Metamorfóza řeči/jazyka), in *Literatūra ir menas*, 26. října 1991, s. 3

VIOLETA KELERTIENĚ

Metafyzika svítání

Román *Priešaušrio vieškeliai* se stal tím výsostným měřítkem, kterým bude celá naše tradiční próza ještě dlouho posuzována (nevyhne se tomu ani Leonardas Gutauskas, který začal psát epopej svého života *Vilko dantų karoliuose*). Ať už hodnotíme Radzevičiusovu otevřenost, srdečnost a bolest pevně spjaté s konkrétními detaily a fakty z jeho života jakkoliv, přece jen postupem času nevyhnutelně vyplouvají na povrch některé spisovatelovy nerealizované záměry. Možná ne v takové míře, jak tvrdí Arūnas Sverdiolas, že Radzevičiusův je román o neschopnosti autora myslet, ale že doopravdy druhý díl románu *Priešaušrio vieškeliai* ještě není vrcholem litevského intelektuálního románu. Je v něm příliš mnoho sociologického z Balzaca a Žemaitė (tematika románu občas připomíná sociální kritiku Mykolase Sluckise), příliš mnoho z romantismu Proustovy *Svanovy lásky* (jen bez Proustovy narativní komplikovanosti) a příliš psychologických anomálií typických právě pro Radzevičiuse (přehnaně vyhraněné vztahy s nevlastní matkou, deformovaný pohled na ženy). Pokusy předat vlastní filozofii a estetiku nedosahují kvalit objevů Antanase Škemy románu *Baltoji drobulė* (Bílý rubáš), i když od vydání tohoto textu uběhlo již mnoho let. Obecně v Radzevičiusově tvorbě si můžeme velice lehce všimnout autorových literárních sympatií: vedle dříve zmiňovaných autorů je to Dostojevský, Katiliškis, dokonce i Mačernis s jeho *Šiaurės gražuolės* (Krásky severu). Toto vše, samozřejmě, dílu neškodí, každý autor více či méně vědomě dělá něco podobného. Problém je v tom, že Radzevičiusův román vytváří dojem, že jedna literární sympatie střídá druhou jako v kaleidoskopu. Že autor kromě sobě vlastní překvapivé autenticity a obnažení svého krvácejícího srdce nemá jednotný a jasně utvořený názor na to, jak a jakým stylem psát.

Violeta Kelertienė, *Apyaušrio metafizika* (Metafyzika svítání), Metmenys, č. 61, 1991, s. 202 – 203

ALFONSAS NYKA-NILIŪNAS

Fragmenty z deníku. 1971 – 1998

Předevčím³⁴ přivezli druhý díl románu *Priešaušrio vieškeliai*, který jsem už stačil i přečíst (sisifovská práce – jak s kamenem do kopce). Tento díl je jasně lepší než první (už zde není ten primitivní a příliš mocenský princip dělení na černé a bílé). Ale podle mého názoru v zásadě k žádné změně nedošlo. Já jsem ani v tomto díle nenašel nic, o čemž jsem byl přesvědčován, že tam je. Hory neopracované a dosti primitivní suroviny. Nekonečné mluvení. Atavistická psychologie. Nic se neděje skrz člověka, ale prostřednictvím banálních existenciálně nereprezentativních „dějů“, které probíhají ne v psychologickém, ne v historickém prostoru, ale v prostoru nadiktovaných literárních šablon. Jeho „dějům“ brání v realizaci pokušení imitovat bytí a každodenní život. Proto k nim nikdy nedojde, jsou jen popsány (opačně než u Prousta, kde děje v realitě byly sugesce a v celé triumfující realitě probíhají jen nyní, tj. v knize). Autor má, banálně řečeno, živý přirozený cit, ale chybí mu přetvářející síla, tak typická pro Vaižgantase. A ještě jedna věc: nedostatek ekonomiky slova – ve snaze říci vše, neřekne nic a utopí se ve vodě, kterou si sám napustil.

A. Nyka-Niliūnas, *Dienoraščio fragmentai. 1971 – 1998*, (Fragmenty deníku. 1971 – 1998), Chicago, Algimanto Mackaus knygu leidimo fondas, 1999, s. 368 – 369

---

³⁴ Zápís z 8. prosince 1985

FILOZOFICKÉ STATĚ

Specifickou kapitolu v hodnocení tvorby B. Radzevičiuse jsou filozofické statě, které jsou jeho dílem inspirovány (zde se opět jedná o román *Priešaušrio vieškeliai*). Jsou to úvahy nejvýznamnějšího současného litevského filozofa Arvydase Šliogerise.

ARVYDAS ŠLIOGERIS

Radzevičius: dokument existenciálního odchodu

(...)

Vesmír B. Radzevičiuse se vynořil z nebytí náhle, nečekaně a výrazným, ale tajemným světlem zalil značně šedé nebe naší beletristiky. Ihned jsme když ne pochopili, pak alespoň pocítili, že slovo jako jeho jsme ještě neslyšeli a neviděli: svérázné a zvláštní. Cítili jsme „autentičnost“ toho slova, i když jsme nevěděli, v čem se skrývá a co by to mohlo být ta záhadná autenticita. Pocítili jsme, že do našeho literárního nebe přiletěla kometa, že zahořela výrazná, leč osamělá hvězda, ale ještě ani teď nevíme, co, jak a proč, ani teď si netroufáme jasněji pochopit to, co již můžeme nazvat Radzevičiusovým fenoménem. Jedno je jasné, to, co udělal, je buď více, nebo méně než literatura. Nejméně vhodné slovo pro pojmenování autora románu *Priešaušrio vieškeliai* by bylo „literát“. Ani slovo „spisovatel“ se k němu nehodí. B. Radzevičius nebyl ani literát ani spisovatel, jestliže tato slova jsou používána jako profesionální názvy. Nebyl profesionálním spisovatelem, to co psal, konec konců nebylo určeno ostatním (...). Pro opravdového profesionála nebo jen profesionála je kniha jen prostředek, jen nástroj, pouze létající koberec. Talent je sám o sobě jen prostředníkem k dosažení cíle profesionální tvorby – na opačném konci tvorby samotné. Pro B. Radzevičiuse bylo jeho psané slovo všechno: alfa i omega. Žít a vyjadřovat se slovem bylo pro něj podle mého názoru totéž. Zdá se, že v hloubi srdce mu vůbec nezáleželo na věcech, které už napsal. Nemyslím si, že by pro něj bylo důležité, jestli budou vydány nebo ne. Pro opravdového tvůrce se jeho vydaná kniha jen málo liší od pamětní desky; deska se věší na stěnu a kniha se dá do police. Napsat *Priešaušrio vieškelius* pro něj nebyla profesionální nutnost, ale existenciální, ne profesionální ambice nebo povinnost, ale existenciální akt. Slovo se zde stalo tělem a tělo se stalo slovem – a této větě nedávám žádný přenesený význam. V literatuře našeho století (a nejen litevské) není

mnoho knih, které by se objevily z existenciální nutnosti. Ovšem čtenář se nesmí domnívat, že jsem proti profesionalitě. V žádném případě. Vždyť ani nejsyrovější existenciální potřeba a nejvíce autentická skutečnost nezajistí vysokou úroveň profesionálního uměleckého díla. Existenciální nutnost není jedinou zárukou dokonalosti uměleckého díla. Možná i naopak: brání v dosažení opravdové profesionální dokonalosti. O románu B. Radzevičiuse také nemůžeme říct, že by byl dokonalý. Úplná dokonalost nemůže být tam, kde zmizel odstup mezi tvůrcem a dílem. Jestliže tvůrcova „podstata“ a jeho existence jako člověka se smísí do jednoho, pak „nejautentičtější“ otisk jeho duše na papíře je koncept. Protože duševní život neovládaný silným rozumem a vědomou reflexí, (a takovou věc možná i můžeme nazvat existencí), je sám psaním „nanečisto“, konceptem.

A. Šliogeris: *Žmogaus egzistencija ir dabarties romanai* (Lidská existence a současný román), in *Kur veda Priešaušrio vieškeliai*, Pergalė, 1988, č. 4. 131 - 132

ARVYDAS ŠLIOGERIS

Bronius Radzevičius: mezi pohanstvím a křesťanstvím (druhá zkušenost)

O autorově primárnosti

Radzevičiusovo dílo v podstatě i teď obklopuje hluché ticho, jehož zdroj je jasný: nejen úplné nepochopení, ale i nedostatek chuti k pochopení. Nejjednodušší je zařadit jej k populárním, ke „svým“, k filologům, spisovatelům a literátům a tímto způsobem zahladit jeho výjimečnost. Nejpohodlnější je spokojit se s nejpovrchnějšími interpretacemi, kde v plucích pochodují „lyričtí hrdinové“, „obrazy žen“, „individuální prožitky“, „věčné hodnoty“, „umělcovo poslání“ a ostatní znaky literárních mýdlových oper. Ať tato slova nejsou chápána jako nějaký podrážděný protest vůči literárním odborníkům a kritikům, kteří prostě, (ať už lépe či hůře), dělají svoji práci, vyrábějí texty - zda jsou ty texty o Radzevičiusovi nebo o nějakém tvůrci litevského eposu, co vylezl ze křoví – jaký je v tom rozdíl? Jisté je, že Radzevičiusovi a jeho dílu kvůli tomu není ani lépe ani hůř: tvůrce je již pro tento svět mrtvý, a jeho dílo se pro něj ještě nenarodilo. Ale může se stát i to, že necháme-li Radzevičiusovo bez povšimnutí, prohrajeme něco my sami, i když samozřejmě tato prohra není tak rozhodující, aby jí bylo nutné dramatizovat. Slovy Sigitase Gedy, nyní nás už nezachrání nic, a proto snaha přiblížit se k Radzevičiusově hádance může být přínosná jen v perspektivě sokratovských intencí. (...)

Nyní se vynořuje ještě jedna těžká otázka: jak popsat Radzevičiusovu jedinečnost, tím spíše, že tato jeho jedinečnost nebyla čistá a zřejmá. Autor románu *Priešaušrio vieškeliai* trpěl nemocí typickou pro moderní „litevskost“, a to infantilním slovíčkařením; ačkoli jeho dílo často může sloužit jako dokument bitvy s filologismem – bitvy dramatické a často beznadějně. Proto je pro nás Radzevičius blízký a současně i cizí, srozumitelný i nesrozumitelný a stejně jako my všichni, pánové a dámy, je unikátní. Takže: v čem a jaká by mohla být jeho jedinečnost? Nemohu nalézt vhodné slovo, proto tu záhadnou Radzevičiusovu jedinečnost (i odsouzení) opíšu takto: byl odsouzen být **primárním**³⁵ člověkem. Dokonce bych si dovolil tvrdit, že Radzevičius je jedním z našich několika prvotních lidí, nebo alespoň z těch, kteří zanechali stopu svého bytí ve slově, v barvě, hlíně, stromu nebo v hlase – v díle. O těch, kteří nezanechali

---

³⁵ *pirmapradis žmogus* – lze přeložit jako člověk prvotní, primární prvopočátkový, zakládající, opakem je *bepradis* – člověk bez počátku

žádnou stopu nebo zanechali stopy anonymní (tzv. lidová kultura), já mlčím: je nepochybné, že by jich bylo dostatečné množství, jinak by litevský kmen již dávno žil jen ve slovníkách a encyklopediích. Jak popsat podstatu prvotního člověka nebo spíše charakter jeho podstaty? Nejabstraktnější odpověď by mohla být tautologická: prvotní člověk, a není důležité kdy a kde by žil, je „nehistorický“ člověk. Je neustále na Počátku nebo se do Počátku neustále vrací. Jeho podstatu tvoří série neustálého vzdalování se od Počátku a neustálých návratů k Počátku, nebo alespoň snahy o návrat. V největší míře a nejbolestněji prožívá tento člověk odtržení od Počátku a celý jeho život je v podstatě tragická snaha o návrat k Počátku. Jako u Radzevičiuse: odcházejícího a odešlého. Avšak kam takový člověk odchází, když se odpoutává od Počátku a vrací se zpět, a co je ten Počátek? Když se prvotní člověk odtrhává od Počátku nebo se vzdaluje od Počátku, je z něj trhán, vyrváván, odchází pak do anonymního bytí čistě lidského světa. Je jako odtržen od podstaty **tady a ted'** a je vhozen do divného časoprostoru abstrakcí, kde vládnu zcela přirozeně a naivně existující fantómy „ideálna“. (...)

Právě prvotní člověk je odsouzen vidět pravdu, neboť žije v její blízkosti. Když pronáší slovo, je toto slovo bez doplňujícího doprovodu (důkazů, logického myšlení, podmínění) **pravdivé**. Mluví pravdu. Nyní bude o něco jasnější, odkud pramení jedinečnost Radzevičiuseva slova a jeho „cizost“ okolí. Prvotní člověk je samotným osudem odsouzen k tomu, aby zůstal cizí, je cizí nejen čas od času, ne občas, ale z podstaty, vždy a všude. Svět je mu cizí a je mu cizí i rozptýlení se v každodennosti: každodennosti, v reprezentaci a „hodnotách“ platných navenek. Člověk bez počátku – nepřímá (bepradis) je řízen úsudkem veřejnosti a od člověka prvotního dělí stěna strachu. Právě proto, že člověk pohybující se ve světě a na veřejnosti se bojí Počátku, bojí se zároveň i prvotního člověka. Tento strach je podnícen strachem dozvědět se pravdu o sobě samém a o své nejnicotnější nicotě tváří v tvář Absolutní Skutečnosti. Od Radzevičiuse nás dělí strach z poznání, jací jsme doopravdy – bez „kultury“, bez dějin, bez světa, bez víry, bez ideologií, bez masek, bez vzorů sebechvály a sebelásky, bez formulí sebeuvědomění, bez masek, bez iluzí a bez fantómu sebelítosti. „Člověk bez počátku“ žije v iluzích a nepravdě. Ten, kdo říká pravdu, je pro něj smrtelný nepřítel; v nejlepším případě je mu cizí. Je pravda, že občas, když Absolutní Skutečnost celou svojí silou vtrhne do prostoru „člověka bez počátku“ a on se před ní nemůže skrýt, právě „prvotní člověk“ může dát energii a životní impuls skomírající a umírající společnosti. Může ji oživit, daruje společnosti jiné bytí – krátkodobé bytí s Absolutní Skutečností a její blízkost – **formu**. V umírající společenské mumii je započat nový

život – prvotním člověkem zaseté sémě. Avšak Radzevičius nebyl tím člověkem, který dává formu tajemné Absolutní Skutečnosti. On se jí otevřel, ale byl jí zničen.

A. Šliogeris, *Bronius Radzevičius: tarp pagonybės ir krikščionybės (antrasis patyrimas)*, Bronius Radzevičius: mezi pohanstvím a křesťanstvím (druhá zkušenost), *Kultūros barai*, 1996, č. 5, s. 42, 43-4

ARVYDAS ŠLIOGERIS

O autorově stylu

Radzevičius, jako prvotní člověk, měl, a možná neměl mít styl. Je samozřejmé, že to byl styl jeho vypravování, ale zároveň i styl jeho života. O jeho životě mlčíme. Podívejme se na styl jeho vyprávění a řekněme, že je neodvratně shodný s Absolutní Skutečností, která se Radzevičiusovi otevřela a jejíž Obraz pro něj byl **Někdo**.

Radzevičius je možná jediným člověkem našeho jazyka, který má styl. Ten je důrazný především v druhém díle románu *Priešaušrio vieškeliai*, kde již nenacházíme snahu uměle přikrášlit nebo vylepšit věty a orientovat se na normy anonymně zaběhnuté v živelnosti „člověka bez počátku“. V prvním díle jsou ještě zbytky zvyklostí, ve druhém zůstává jen styl, který je dobrý ne proto, že je „krásný“, „správný“, „jasný“, „jednoduchý“, ale proto, že se zcela shoduje s rytmem Absolutní Skutečnosti, jež se Radzevičiusovi otevřela. Puls tohoto rytmu tvoří dva nejdůležitější znaky větné struktury u Radzevičiuse, jimiž vyjadřuje dvě jazykové figury: nekončící vznik a neustálý návrat. Radzevičiusovy věty připomínají slepce, který hledá cestu nebo nějakou věc, hledá něco omakem. Nebo pohyb člověka, který se potácí v temném pokoji. Nebo je to jakoby natažená ruka, probírá se prázdným prostorem, ohmatává jednu věc, ale ne tu potřebnou, uchopí tedy jinou, hází ji stranou, znovu se potácí v prázdnotě, naráží na jinou věc, ale když pocítí, že i nyní se spletla, znovu se noří do černé nevědomosti, znovu je nejistá, znovu je otřesená, znovu se třese, znovu hledá oporu. Slepce natahuje ruku, do něčeho narazí, opatrně pokládá nohu, doufá, že ucítí tvrdý dobře známý práh, ale noha se noří do prázdna, slepec se něčeho zachytává, bolestně si naráží koleno, padá, odírá si čelo, znovu vstává, znovu kolem sebe rozkládá rukama, znovu hledá, znovu vysílá do tmy signály o svém strachu a beznaději, znovu tápe a modlí se jen za jedno: za světlo a srozumitelnost, touží, aby se něco, co se skrývá ve tmě, stalo konkrétním – stolem, prahem, dveřmi, knihou, aby se to něco stalo viditelným, popsatelem, s formou, majícím své místo, trvalým, věcí, již můžeme věřit. Radzevičiusovy věty připomínají jakéhosi divného živočicha, který z amorfního těla stále vystrkuje nová a nová chapadla. Tady vylézá chapadlo (anténka-ouško, slovo podle samého Radzevičiuse), beznadějně se zachvěje v prázdnotě, vedle něj se objevuje další, začne se třást, zmenší se, ztrácí se, poté se ukáže jiné, ještě jiné, a tak až do nekonečna. Věty často končí třemi tečkami, jinak řečeno, nekončí. Neustále se opakuje

slovo „něco/ někdo“. Něco se kroutí, něco zasvitlo, něco se dere, něco písklo, něco se pohnulo, je nejisté, pláče, nařiká: takové jsou algoritmy Radzevičiusových vět, které se zatvrzele opakují. Nekonečná věta - ten amorfni tvor s tisíci chapadel – neustále směřující na **Něco/Někoho**, kdy neustále něco chybí, s neustálým smutkem, s neustálou touhou chytit to **Něco**, přísát se k pevnému základu, uklidnit se, zastavit se, stoupnout si a říci: *Hier stehe Ich*.³⁶ Avšak takový stav klidu a uvolnění zůstává jen v zemi zaslíbené, k níž nám není dáno dojít. Čím delší věta, tím více cítíme její nedokončenost. Některé stránky z románu *Priešaušrio vieškeliai* (a zdá se, že jsou nejvíce autentické) připomínají vlnobití. Hroudy beztvarych vět se převalují jako jedna vlna přes druhou, narážejí na neviditelnou skálu, rozbíjejí se o ni, zmenšují se, rozkládají se, mizí. Poté se objevuje stejně silná slovní vlna, znovu se rozbíjí, znovu se vpije do písku nebo zmizí v hlubinách. *Non finito*³⁷ v tomto vyprávění není princip, ale prokletí, odsouzení, nevyhnutelnost. Takové vyprávění ani nemohlo být dokončeno, vtisknuto do jasného rámu klasického románu (do formulky pomníku Slova). Nekončí ani román, nekončí ani jedna věta, ta jakoby zhasne, unaví se. Napsaná tečka je jako nadechnutí, zastávka pro krátký odpočinek a pro to, aby se popadl dech, a znovu se běží, znovu se řítí, znovu kvílí, znovu se tápe, znovu se bloudí. V druhém díle románu *Priešaušrio vieškeliai* už nezůstalo žádné vyprávění. Zůstává jen shluk slov bez příběhu a směru, zůstává jen zatvrzelá, až chorobně zatvrzelá honba za neustále stejným (nebo stále jiným) **Něčím**. A bylo by naivní domnívat se, že by Radzevičius „někdy“ byl býval zakončil svoje vyprávění. Jak by to byl býval mohl udělat, když ve skutečnosti nebyl schopen zakončit ani jednu větu! Nekonečná věta je stejně neukončená jako nekončící melodie wagnerovského typu. Taková věta se může jen rozpadnout na nesourodé části, jako vlna na kapky, ale nemůže být dokončená. Na Západě jsou alespoň dva autoři, kteří by se dali považovat za Radzevičiusovy příbuzné. Je to Marcel Proust a americký spisovatel Thomas Wolfe. Oni stejně jako Radzevičius hledali to, co je nenávratně ztraceno, snažili se obsáhnout to, co se nedá uchopit. Jeden honil čas, druhý v nekonečném slovním labyrintu putoval do ztraceného domova, ale ani jednomu se nepodařilo vrátit se do věčné Ithaky. Odysseové naší epochy nemají domovy. Jejich předobrazem je spíše „věčný žid“ než „ztracený syn“, který se přece jen nakonec vrací do dávno ztracené vlasti.

---

³⁶ Zde stojím Já. (něm.)

³⁷ Bez konce, bez zakončení. (lat.)

A. Šliogeris, *Bronius Radzevičius: tarp pagonybės ir krikščionybės (antrasis patyrimas)*, Bronius Radzevičius: mezi pohanstvím a křesťanstvím (druhá zkušenost), *Kultūros barai*, 1996, č. 8, s. 40 – 41

ZÁVĚR

Podnětem pro vznik této práce byly některé otázky spjaté s přijetím díla (především povídek) litevského autora Broniuse Radzevičiuse literární kritikou, jeho reflexe v kritice 70. a 80. let a pak zase od počátku 90. let, kdy došlo ke změně politické situace v Litvě. A dále pak okruhy, kterým se jednotlivé kritiky (a jednotliví kritici) věnují. Ačkoli hlavním předmětem mého zájmu byly stati věnované povídkám, uvedla jsem i ohlasy na román. Jedná se především o filozofické úvahy A. Šliogerise, který se věnoval tématice díla B. Radzevičiuse hned několikrát, a pak také kritickým hlasům, které zcela vybočují z řady téměř výlučně kladných přijetí celého díla.

B. Radzevičius ukončil dobrovolně svoji život, a tedy i svou tvorbu v roce 1980, ale jeho dílo se dočkalo kompletního publikování a také většiny reakcí odborné veřejnosti až po jeho smrti. Na ohlasy již tedy nemohl reagovat (a možná by na ně ani odpovědět nechtěl, podle slov A. Šliogerise pro něj již napsané nemělo žádnou cenu, psal, protože cítil vnitřní potřebu psát, ne kvůli vydávání knih).

V první kapitole podávám několik základních informací o autorovi, jeho životě, který se v jeho díle do značné míry promítá. Autobiografické prvky nacházíme neustále a znalost Radzevičiusových životních peripetií nám určitým způsobem pomáhá nahlédnout hlouběji do jeho textů.

Poté již přichází srovnání kritik z 70. let a z let pozdějších. Mohu konstatovat, že politická situace má na hodnocení díla B. Radzevičiuse zcela logický vliv. Jak jsem již zmiňovala ve druhé kapitole, kritiky ze sedmdesátých let na první soubor povídek *Balsai iš tylos* (Hlasy z ticha) jsou silně poznamenány dobou vzniku. Z ohlasů M. Sluckise, J. Bielskise i A. Gusčiuse jasně vidíme, nakolik byla politická situace období stagnace sedmdesátých let nepříznivá a jak zasahovala do umění a jeho hodnocení. Dílo zobrazovalo realitu, která ovšem oficiálně měla vypadat vlastně jinak, a sami autoři kritik na toto upozorňují.

Již v úvodu k této práci jsem uvedla, že mohutnější vlnu zájmu odborné veřejnosti vyvolalo až vydání druhého dílu románu *Priešaušrio vieškeliai* v roce 1985, a to přesto, že se mezitím kromě prvního dílu románu objevil i výbor povídek *Link Debesijos*. Kritiky po roce 1985 již politickou situací nejsou tolik ovlivněny, respektive převažuje v nich odborný literárně-vědný pohled, u kritik po obnovení litevské samostatnosti by snad politický nádech nikdo ani nečekal.

Je třeba říci, že kritici si ve velké míře všímají hrdinů děl, ať už se jedná o hlavního hrdinu, vypravěče či nestranného pozorovatele, občas jde jmenované od sebe těžko rozlišit, neboť často splývají. Oceňují především individuální přístup k člověku, individuální pohled na člověka, jeho bohatý vnitřní život, jeho snahu o soulad se sebou samým, s blízkými, s přírodou, popř. jeho boj a trápení, pokud je svět v rozporu se hodnotami tohoto jedince. Pokud autor sám věnuje vnitřním pochodům svých hrdinů velkou pozornost, pak kritika postavy přímo „přitvára“ a otázkou je, zda ne ke škodě věci.

Zmiňované negativní ohlasy na Radzevičiusevo dílo, zvláště na druhý díl jeho románu, sympatickým způsobem nabourávají zaběhnutý stereotyp vnímání a hodnocení jeho tvorby.

V případě povídek bych se rozhodně klonila k názoru Albertase Zalatoriusa. Povídky není třeba školometsky interpretovat, nemá smysl donekonečna rozebírat jejich děj a osoby, je třeba nechat je na sebe působit, ponořit se do nich, otevřít se jim, dovolit jim, aby na vás dýchly lidskostí, která je v nich skryta a které jsou plné.

Je škoda, že našemu čtenáři bez znalosti litevského jazyka je tato bezpochyby zajímavá tvorba doposud nedostupná. Cílem této práce bylo zmapovat odezvu litevské literární kritiky na tvorbu Broniusa Radzevičiuse (s důrazem na povídky) a tyto stati, stejně tak jako některé z autorových povídek českému čtenáři představit.

Poznámka: V příloze uvádím čtyři povídky mnou přeložené z výboru povídek Broniusa Radzevičiuse *Vakaro saulė*³⁸ (Večerní slunce). Jedná se o tyto povídky:

Řekne: „Tati!“

Dnes v noci bude mrznout

Matčina návštěva

Paprsek

---

³⁸ Radzevičius, B.: *Vakaro saulė*, Vilnius, Baltos lankos, 1996 (k vydání připravil Aputis, J.)

SEZNAM LITERATURY:

- Aputis, J.: *Priešaušrio vieškelių pratarmė*, in Radzevičius, B.: *Priešaušrio vieškeliai* Kubilius, V.: *Lietuvių literatūros istorija, XX amžiaus literatūra*, Alma littera, Vilnius 1996
- Kubilius, V.: *Problemos ir situacijos*, Vaga, Vilnius 1990
- Kubilius, V.: *Vertės problema kritikoje*, Metmetys, č. 54, 1988, s. 82
- *Lietuvių literatūros enciklopedija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*, Vilnius 2001
- *Kūrybos studijos ir interpretacijos: Bronius Radzevičius*, sudarė Dainius Vaitiekūnas, Baltos lankos, 2001
- Nyka-Niliūnas, A.: *Dienoraščio fragmentai. 1971 – 1998*, Chicago, Algimanto Mackaus knygu leidimo fondas, 1999, s. 368 – 369
- Radzevičius, B.: *Iš autobiografijos*, in Tarybinių rašytojų autobiografijos, Vilnius Vaga 1989, 2. dfl, s. 289, s. 427 – 433
- Radzevičius, B.: *Vakaro saulė*, Baltos lankos, Vilnius, 1996 (sudarė J. Aputis)
- Sprindytė, J., *Lyrizmas šiuolaikinėje lietuvių prozoje*, Vilnius, Vaga, 1989, s. 54 – 55, 89 – 90
- Sprindytė, J.: Bronius Radzevičius, in *Kūrybos studijos ir interpretacijos: B. Radzevičius*, sudarė D. Vaitiekūnas, Vilnius, Baltos lankos, 2001
- Štoll, P.: Litevská kultura, in Švec, L., Štoll, P., Macura, V.: *Dějiny pobaltských zemí*, Lidové noviny, Praha, 1996
- Zaborskaitė, V.: *Trumpa lietuvių literatūros istorija*, Vilnius, Baltos lankos, 2001
- Vilnius, Vaga, 1985, 2. dfl, s. 5 - 7
- Zalatorius, A.: *Žmogiškumo ir dvasingumo motyvas dabartinėje lietuvių novelėje, In Amžininkas literatūroje*, Vilnius, Vaga, 1988, s. 63 - 87
- Noak, J.: *Balsas iš tylos, esė apie Bronių Radzevičių*, in *Žolė pošerkšnu*, Kaunas, Varpas, 1994
- Žukas, S.: *Žmogus poetinėje prozoje, in Amžininkas literatūroje*, Vilnius, Vaga, 1989, s. 148 – 167;
- Žukas, S.: *Žmogaus vaizdavimas lietuvių literatūroje*, Vilnius, Baltos lankos, 1995, s. 272 – 299

ČLÁNKY:

- Bielskis, J.: *Teisė grįžti į žalią krantą*, in Komjaunimo tiesa, 17. 4. 1971
- Bražėnaitė, R.: *Prarasto laiko beieškant*, in Literatūra ir menas, 2. 9. 1995, s. 2
- Glaznerienė, B.: *Su dievišku šyptelėjimu išeinu...*, Kauno tiesa, č. 257, 22. 12. 1990, s. 4
- Gusčius, A.: *Ne technika, bet įkvėpimu ...*, Komjaunimo tiesa, 31. 1. 1971
- Gutauskas, L.: *Kalbos metamorfozė*, in Literatūra ir menas, 26. rįjna1991, s. 3
- Kelertienė, V.: *Apyaušrio metafizika*, Metmenys, č. 61, 1991, s. 202 – 203
- Kubilius, V.: *Vertės problema kritikoje*, in Metmetys, č. 54, 1988, s. 82
- Sluckis, M.: *Jauni prozininkai ir dabartinė situacija*, in Literatūra ir menas , 4. 12. 1970, s. 4
- Šilbajoris, R.: Bronius Radzevičius detalėse, šviesoj, mirty, in Metmenys, 1991, č. 61, s. 115-117
- Šliogeris, A.: *Radzevičius: egzistencinis išėjimo dokumentas*, in *Žmogaus egzistencija ir dabarties romanas*. Kur veda Priešaušrio vieškeliai, Pergalė, 1988, č. 4
- Šliogeris, *Bronius Radzevičius: tarp pagonybės ir krikščionybės (antrasis patyrimas)*, *Kultūros barai*, 1996, č. 5, s. 42, 43-4
- Šliogeris, A.: *Bronius Radzevičius: tarp pagonybės ir krikščionybės (antrasis patyrimas)*, in *Kultūros barai*, 1996, č. 8, s. 40 – 41
- Šliogeris, A.: *Žmogaus egzistencija ir dabarties romanas*, in *Kur veda Priešaušrio vieškeliai*, Pergalė, 1988, č. 4. 131 - 132

PŘÍLOHY

Řekne: „Tati!“

Na kopci u řeky, kde strmá stráň je vysoká a porostlá olšemi, najdete nejen ostružiny, ale i zvířata – pase se tu stádo krav. Na úpatí kopce je rýpadlem vyhloubená šterková jáma, sedí v ní chlapec a čte si knihu o starověkém Řecku. Nesbírá ostružiny, nedává pozor na krávy. „Ať si krávy ohlídá táta,“ myslí si. „Stejně nemá co na práci a mně je čas drahý. Já musím číst, protože je něco, co nemohu slovy vypovědět, a nikdo to nechápe, i když to něco má být důležitější než všechno ostatní.“ Otec chodí okolo stáda v těžkých holínkách. Boty mu rozedřely paty, od chození ho bolí holeň. Bičem šlehne krávu, která vyběhla příliš dopředu, a kulhavě se drápe na vrchol kopce. Rozhlíží se. Rád by viděl, kde je to dítě. Jen ať teď pase zase on, už bylo dost toho učení, stejně ho knihy živit nebudou. Ale dítě je zalezlé v jámě, holá lýtka stlačená na kamíncích pod sebou. Vítr mu žene do očí písek a ten skřípe na stránkách otevřené knihy, jako by se chystal ještě jednou zavát Akropoli. Hoch setřel drobný písek z obrázku, rukou si podepřel bradu a znovu se ponořil do knihy. Z okraje jámy mu padá písek na vlasy, a když se zády opře o pískovou stěnu, padá mu i z hubený krk.

A táta nahoře popochází, rozhlíží se na všechny strany. Dlouho se dívá na křoví, kde jsou ostružiny, a občas zavolá chlapcovo jméno. Ale vítr mu trhá slabiky od otevřených úst, a tak chodí po kopci, křičí a boty mu čvachtají, jako by je měl plné vody.

Nebe je zamračené, oblaka plují a plují, pole jsou prázdná. Podzim – jeřábi už odletěli. Vlní se polní tráva, stromy kvílejí prořídlymi listy. Z levé strany kopce se vine polní cesta, kterou však už nikdo nejezdí. Na západním svahu kopce stojí malá chaloupka, v dálce – opuštěný hřbitov.

Půl kilometru východně odtud je městečko. Městečko s červenými cihlami mlýna, sklady a prostranstvím u obchůdků. Na sever i na jih se rozkládají pole. A vítr, který nabral na síle, udeřil do strniště otcova obličej, do jeho zarostlé hrudi, která vykukuje zpod rozepnuté lněné košile. Nad jeho hlavou, pokrytou odřenou čepicí, nad městečkem, nad stádem krav, nad prázdnými poli, nad domkem ve strání, nad dítětem, čtoucím v jámě, plují oblaka, plují směrem, kde leží Akropolis.

Otec stojí na kopci proti větru, jeho oči zvlhly.

Setmělo se a přihnal se mrak. Na Akropoli se snášejí kapky deště. Loktem, protože dlaně má od písku, si chlapec setře kapku deště, knihu zastrčí za košili a prudce se vrhá

k ostružinám. V písku zůstaly jen otisky jeho lýtek. Spěšně nasbíral hrst ostružin, pár jich rozmáčkl a potřel si jimi ústa a ruce, nesnědl však ani jednu. Utíká k tátovi, dává mu ostružiny a stojí proti němu s napřaženými, od ostružin upatlanými tlapičkami. Ostružiny – to je důkaz, že dneska nečetl, ale našel si lepší zaměstnání. Zítra táta nebude moci říct: „Copak jsi v těch knížkách našel?“, protože zítra už nebude mít jámu od štěrků, bude muset číst – otci na očích – někde na pařezu.

Z pod vytahané, na stranu nasazené čepice se na ty tlapičky dívá otec a stěží ovládá smích. Stojí trochu pokleslý v kolenou, límec jeho košile je otřepený. Když chlapec odchází a spouští se k úpatí, otec se za ním dívá – jak se vzdaluje a běží ke kravám, oběma rukama jim mává před očima a žene je směrem k ohradě. A na pole se snáší soumrak, na kopci sílí vítr. Ponuré neživé místo. Stromy na okraji jámy se zmítají ve větru, kapek stále přibývá. Krávy zahnali do ohrady a oni sami jdou do chalupy.

Do malé okenní tabulky bije déšť. Na stole stojí hrneček mléka. Stmívá se čím dál víc. Lidské hlasy jsou v šeru tiché, ty hlasy v malém stavení na pokraji noci jsou jak déšť bubnující na okna. Na kopec, na pole se snáší déšť a večer. Vítr rve listy ze stromů, jako listů padají hlasy a slova.

„Tati“, řekne po mnoha letech, až půjde polní cestou okolo kopce, už do poloviny uhryzaného kovovými tesáky rýpadel. „Tati“, řekne jednou, až bude míjet základy tohoto domku a pec z cihel, až bude úplně stejný podvečer, před deštěm, až mraky znovu poplynou směrem k Akropoli, jen kopec už bude pustý, a zastaví se na okraji štěrkové jámy, kde kdysi zanechal otisky svých holých lýtek.

Dnes v noci bude mrznout

Když jdou šedá mračna nad městem, když fouká vítr a slunce se schová za mraky, aby se vzápětí zase ukázalo, když se hutný černý mrak promění v déšť a o několik kroků dále se objeví sluníčko a duha jako oblouk padající do teplých slunečních paprsků – copak to není podzim? Tady ve městě ho necítíš. Ale ti, kteří jsou nyní na polích, kteří vidí naježené hřbety krav, ti, jejichž boty se boří do oranice, kteří chodí po bramborových polích, po strništích, ti vědí, že už je podzim. A těší se myšlenkou, že bude babí léto, že ještě vyschne našedlá půda brambořišť, zežloutnou listy, v dálce budou stromy hořet zlatem a u všech silnic, polních cest a pěšin vyniknou lipová stromořadí. Ty světlé okamžiky, kdy vzduch je průzračný a v povětří se už vznášejí pavučiny! Večery, za kterých je cítit zima, ještě ne „ta“ zima, jen večerní chlad, předzvěst příštích mrazů, kdy cítíš, jak křehký, jak pomíjivý je každý okamžik. A plný tajemného chvění kráčíš loukami k domovu, na dvorku se ještě zastavíš a tvůj pohled sklouzne k pootevřeným dveřím stavení, rozloučí se s večerní oblohou a konečně vejdeš do domu ... Jako přítel tě vítá práh tvého domu, dřevěný práh s našlapanou hlínou. Ano, už opravdu přichází podzim. Mezi stěnami osvětlenými bělavým světlem je neútně. Proto se také toulá ulicemi města, do kterého přichází podzim, jako by se snažil utéci před ním. Ať zamíří kamkoli, v paměti se u vynoří dodnes živý obraz. Podvečer. Na vyoraném bramborovém poli se ještě pohybuje maminka, sehnutá, kolena i ruce špinavé. Nedaleko stojí zapřažený kůň. Vedle chlapec, který koně krmí bramborami. Zbaví bramboru hlíny, o kalhoty ji dočista otře a položí si ji na dlaň. Ohrnuté koňské pysky se dotknou malé dlaně a bramboru stisknou. Potom chlapec vidí velké bílé zuby, kterými kůň opatrně, tak, aby ruku neporanil, bramboru skousne. Zvedne nozdry a kouše. Chlapci se líbí, že kůň se na něj dívá svýma velkýma přimhouřenýma očima a chroupe bramboru. Připadá mu, že kdyby ho teď někdo přepadl, kdyby mu chtěl někdo ublížit a tenhle velký hnědák by to viděl, a kdyby on, hledící koni do očí, vykřikl o pomoc, kůň by mu zajisté pomohl. Pohrozil by těžkým kopytem, vycenil vy velké bílé zuby a nepřítel by zmizel. Chlapec popošel blíž, položil ruku na hřívku a tváří se přítulil ke koňově hlavě. Na čele ucítil mohutnou kost nad okem a hrubou hřívku. Kůň sklonil hlavu a jeho velké, klidné oko je docela blízko malých očí dojatého chlapce.

U vozu stojí otec a zavazuje pytel.

„Dnešní noc bude mrznout“, říká otec. Jeho hlas je tichý, ale zní velice jasně. Z brázdy se vztyčuje matka. Kůň i chlapec se obrátí k otci.

„Země je studená“, přitakává matka. „Bude mráz.“

Tatínek neví, že půda je studená. Je obutý do mohutných bot. Ale chlapec je bos a cítí, že země je chladná. Povídá:

„Doopravdy je země studená.“

Dvě vyorané, ale nevysbírané brázdy brambor bíle svítí. Všichni vědí, že nechat tu přes noc nevysbírané brambory není dobře, vždyť bude mrazík. Jako by se byli dohodli, mlčky směřují k vyoraným brázdám a vybírají brambory z povrchu půdy. Když je práce hotová, matka opakuje:

„Bude pořádný mrazík.“

Otec se už neozývá. Jde k vozu, ale jeho pohled směřuje k nedaleko stojícím stromům a snad i dále. Potom nakládá pytle, bere opratě. Dítě však přiskočí, vytrhne je otci z rukou a pobídne koně. Líbí se u jít s opratěmi vedle vozu před otcem a silným hlasem pokřikovat na koně. Ale opratěmi netrhá, on není otec, který neustále trhá udidlem. Vůz se dal do pohybu, kola se hluboko zabořila do půdy zkyplené jejich vlastníma rukama. Otec s matkou jdou vzadu, dítě vedle vozu. Tento večer se kola točí pomalu, pomalu jde i kůň, kterého nikdo nepopohání, a oni budou brzy doma.

A nyní, po mnoha letech, kdy se den znovu schyluje k večeru, kdy den začínajícího podzimu už končí, on neví, jestli dnes večer nebude přimrzat. Tady, ve městě, ničemu nerozumíš, a on se cítí neklidný mezi šedými stěnami. Když se nohy dotýkají studeného betonu, neví, jestli země je chladná, neví nic. Snad proto, že den se blíží k večeru, že končí léto a pole okolo jsou sklizená, i když ve městě je stejný hukot automobilů a jen světelné záblesky a chladné počasí ukazují, že přišel podzim.

Možná proto se v jeho představách objevuje ten křehký okamžik vzdáleného dětství, když bylo všechno jinak. Kdy ho všichni (dokonce i kůň) chránili před nebezpečím, kdy všichni věděli, co dělat, bude-li dnes v noci mráz.

Matčina návštěva

Šel jsem ulicí vedoucí k nádraží, ale asi jsem vůbec nemířil k němu, možná jsem chtěl zajít do nějaké kavárny a možná jsem se jen tak procházel, když tu jsem zahlédl, jak prostředkem ulice jde žena, obtěžkaná balíky. Ohnutá, s pohledem upřeným pod nohy, v jedné ruce svírala odřený kufr, ve druhé balíček ovinutý květovaným šátkem. Šla rychlým krokem vesničanů, nerozhlížela se napravo nalevo, jako kdyby dobře věděla, kam má namířeno. Když jsem se k ní přiblížil, strnul jsem v úžasu: byla to moje matka. Jak se tu ocitla? A proč jde přímo středem ulice, neohlížeje se na pohledy kolemjdoucích? Rozpačitě jsem se rozhlédl. Ulice byla úplně prázdná, i na křižovatce, kde obvykle stával milicionář, bylo pusto. Sem tam projel trolejbus, ale odbočil jinam a jel dál – jako by nic. A ona si ničeho nevšímalá, šla prostředkem ulice, jako by šla přes pole. Přiskočil jsem k ní, vzal jí balíky a dovedl ji na chodník. Udiveně jsem jí pohlédl do tváře. Ale ona nevypadala ani trochu překvapeně, když mě tu uviděla. Zneklidňovala mě otázka, jak se dostala do tohoto města, kde kráčela středem ulice, což je také divné. Bydlím v tomhle městě už nějaký čas, pravda, daleko jsem to nedotáhl, ale chodit po ulicích – to jsem se naučil. Všechno už tady znám, všechny zapadlé kouty ...

S největší pravděpodobností přijela maminka za mnou, vždyť už je to tak dávno, co jsem psal. Ale jak mohla jet do tak velkého města, když neznala moji adresu?

Stál jsem proti ní a překvapením jsem ze sebe nemohl vypravit ani hlásku. Není lehké potkat se tady, v takovém městě. Co by dělala, kdyby nebylo téhle náhody? A vůbec se nezdá, že by z ní matka měla radost. Byla prostě uražená a celou cestu ke mně domů jsme šli mlčky. Rozepnul jsem si sako. Zrovna jsem byl dobře oblečený, a tak jsem pochodoval vedle ní a pyšně jsem ukazoval, kde je třeba zabočit, jako bych říkal: „Jsem tady moc šťastný, všechno můžu a všechno vím.“

Když jsem byl doma na návštěvě, vždycky jsem se snažil skrýt, že ve městě se nemám tak úplně dobře, že živořím a že jsem si skoro úplně zničil zdraví. Teď, když jsem byl nečekaně „přepaden“, mohl jsem vydat toto tajemství, ale zase jsem nechtěl, aby maminka věděla, že se mi nedaří. A proto jsem teď, když jsme se tak setkali a já byl jak naschvál dobře oblečený, šel po chodníku – na rozdíl od ní. Myslel jsem si, že nevypadám špatně a určitě v ní vyvolám dojem, že se mi vše vede.

Ale matka očividně ignorovala mou špatně skrytou snahu pochlubit se tím, že žiju v tomhle městě a přinejmenším vím, že se musí chodit po chodnících, a ne prostředkem ulice. Možná mě úplně prohlédla, protože přímo navázala na moje myšlenky, když řekla: „Ty jsi nemohl přijet ... a nepsal jsi ...“

Nyní jsem porozuměl, proč tak směle se všemi balíky kráčela středem ulice. Bylo to na truc mně i celému městu, které pohltilo jejího syna. Ale odkud mohla vědět, že mě tady potká, a jak se rozhodla pro cestu do tohoto velkého města, ve kterém nikdy nebyla? A teď šla klidně prostředkem ulice, rozvážným krokem vesničanů, jako by věděla kam, jako by šla přes pole ke krávě nebo zavolat otce k obědu – tohle jsem vůbec nemohl pochopit.

Vystoupali jsme po schodech k mému pokoji. Za okny hučelo město, svítící tisíci světél. Byla v největším městě, jaké kdy viděla. Ale nic ji tu nepřekvapovalo, na nic se mě neptala, jako by všechno věděla a všechno jí bylo jasné. Jen zástěrou otřela malý lakovaný stolec, pokryla ho lněným ubrusem, vybalila jídlo – maslo, sýr – a sedla si na židli. Viděl jsem její upracované ruce, odpočívající nehybně na stole. Dlaní jsem hladil hrubý lněný ubrus, neměl jsem odvahy se zeptat, co by dělala, kdyby mě náhodou nepotkala. Z nějakého důvodu se mi zdálo, že snad nejela za mnou. Seděl jsem rozpačitý a neodvažoval se dotknout chleba, který sama pekla. Čekal jsem výčitky, nebo že i alespoň vysvětlí smysl této podivné cesty. Ale ona jako vždy shovívavě řekla:

„Jez!“

Ale já jsem jíst nemohl. Sousto se mi zastavilo v hrdle a moje hlava klesla na její rameno.

Jemně mě odstrčila.

„Jez“, zopakovala.

Její oči bloudily po mém prázdném pokoji. Teprve nyní přistoupila k oknu, její pohled se střetl s bílými a načervenalými světly. Nebyla o nic méně vzdálená a tajemná než hvězdy, možná ještě vzdálenější, protože matka se rychle odvrátila.

„Jez“, zopakovala znovu, ale teď jsem už vůbec nemohl sousto, které se mi zastavilo v hrdle, spolknout. A bůhví, zda ho vůbec někdy spolknou.

Paprsek

S pevně sevřenými rty a se zavřenýma očima ležela stará Daukintiené na lůžku a studené paprsky zimního slunce se dotýkaly její vrásčité tváře. Občas si upravila uzel na bílém puntíkatém šátku a jako obvykle si ho zastrčila pod bradu, pohnula suchými rty a obrátila se tak, aby se světlo, které dopadalo nízkým oknem zavátým blýskajícím se sněžným prachem, dotýkalo jejího obličeje.

Ráno se zle nepohodla se snachou. Proč nevlastního syna Juzukase, jejího nejmilejšího vnoučka, neustále hubuje a vyhání z chalupy? Jednou přines třísky, pak zas brambory, pak přilož do ohně. Ať dělá to dítě co dělá, všechno je špatně. Kolikpak mu je, co může vědět? Kdybych mohla, sama bych to přinesla, říkala si stařenka a převrátila se se slamníku. „Jen si nedělej starosti,“ odbyla ji snacha. „Nikdo mu neublíží, sirotkovi, neboj se. Nestrkej nos, kam nemáš.“

„Ale jdi jdi“, odpověděla stařenka uhasínajícím hlasem a kývla na ni rukou ze svého lůžka. Ale snacha neměla v úmyslu dohadovat se s ní.

Tak se obrátila obličejem k oknu. Ona ví své. Ale vnuka, dokud je ona živa, se nikdo ani nedotkne.

Zdálo se jí, že chlapec je stále ještě maličký, tak jako před pěti nebo sedmi léty, kdy se držel její sukně, šel vedle ní a bojácně se rozhlížel. Má ho před očima, jak sedí na studené podlaze, hladový, špinavý, dloube nějaký drobek, který našel pod lavicí nebo pod postelí. Nehty má zmodralé od zimy a sám je celý ztuhlý. „Kde je ten táta, proč se nevrací? Řekla bych mu...“, myslala si stařenka převracejíc se na proleželém lůžku.

Upletla by mu svetřík, ponožky nebo rukavice, jenže prsty neudrží pletací jehlice. Několikrát se zkusila posadit, volala Juzukase, chtěla mu dát cukr, měla několik kousků schovaných pod polštářem. Každé sousto dávala dítěti, sama si odtrhávala od úst. „Juzukasi“, volala přidušeným hlasem, „pojď sem, Juzukasi, slyšíš mě?“

Ale Juzukas, vytáhlý mladík s protáhlým obličejem, ji neslyšel, a možná ani nechtěl slyšet. Zavřený v komoře chytal přes skleněnou čočku paprsky severního slunce a páčil jimi otrhané rukávy a bradavici, která mu vyrostla mezi prsty. Bolest jím pronikla jako bodnutí jehlou. Nasměroval tedy malou ohnivou tečku na kraj stolu a čekal, až se začne dřevo připalovat. Když pocítil závan kouře, obstoupila ho nepochopitelná radost - očichával a ohmatával malou ranku, kterou po sobě hrot ohnivého paprsku ve dřevě

zanechal. Když mu čočku macecha sebrala, tajně si vytáhl knihu o astronomii a začal ji číst. Zkoušel si představit, jak obrovské je naše Slunce a ostatní hvězdy, vzdálené miliardy světelných let. Někdy v budoucnu se bude moci podívat na Slunce teleskopy. Uvidí ohnivou sluneční korónu a protuberance, uvidí souhvězdí, která se přibližují a vzdalují, ale těžko říci, jestli mu teleskopy řeknou, co cítila babička, která jej vroucně milovala, když ten slunečný den uprostřed zimy ležela u nízkého okénka, zasypaného jiskřícím sněhovým prachem. Slunce toho dne, malé, ojíňené, křehké, visící nad lesem, se od něj vzdálí na tisíce světelných let a jen občas, ve vzácných chvílích, ho zahlédne takové, jaké ho viděl to odpoledne uprostřed zimy, když náhle, aniž by se dovolala někoho z blízkých, umřela jeho babička.

Už z večera pocítila nezvyklou nemohoucnost: hučelo jí v uších a celé tělo ji bolelo. Tíha ji neopustila ani přes den. V myšlenkách neustále volala vnuka, aby přišel. Později se trochu uklidnila, lehla si na záda, zavřela oči a náhle pocítila ten dotek. Bojácný, opatrný, jako by k ní nějaké malé dítě přišlo po špičkách, a začal ji hladit po tváři. I mrknout se bála, jen aby ho nevylekala.

Byl to paprsek severního slunce. Jak milé bylo jeho sotva znatelné pohlazení. Chvěl se na vyšívaném povlečení, dotýkal se jejích rukou, klouzal po jejím obličejí, hladil a vyrovnával vrásky. A ona se téměř neznatelně usmívala něčemu dalekému, nedosažitelnému, neviditelnému, co zabloudilo do jejího chladného obydlí.

Slunce obsadilo nízký okraj nebe a putovalo si svojí cestou. Věrný průvodce jejích zimních prací, její opatrovník, živitel. Jindy slunce sledovalo prázdnící se sýpku, první vyběhla opatřit dobytek; když vycházela plnit pytle plevou, slunce jí hřálo záda, když česala a předla len, jeho světlo jí protékalo mezi prsty. Mihotalo se na zamoučených deskách, když v komoře chytalo žernov, kterým točila. Slunce, natahující nitky paprsků k dětským tvářím, vzdálené, první, brzy stahované do tmy, které ještě nestačilo přemoci mráz, co bere dech, staré, churavějící severní slunce, zbytečně ťukající na ojíňenou skleněnou tabulku. Jak chtivě pily buňky bílého a vyschlého obličejí jeho pohlazení! Třepetalo se v duši jako vzdálená vzpomínka, někam ji stále ještě lákalo, zvalo a zároveň jako by se s ní navždy loučilo. Nezbylo jí už sil, aby vstala, nebyla to její noha, která roztáčela kolovrátek, okolo něhož se motal vnouček. Dobytek bučel, hlavy vystrčené z chléva, z pece vypadával popel, žernov se děsivě točil, holubi na kraji stodoly vrkali. Život se zastavil v okamžiku, kdy byla ještě všude potřebná. Severák vystřídal léto s dlouhými a teplými podvečery, kdy slunce stálo vysoko nad

obzorem a svítilo na práci. Prudký závan větru rozvlnil bílé žito a odplul jako čísi vzdech. Klečela ve vratech stodoly a tloukla obilí a zvuk cepu se odrážel od borových hájů a strání. A vždycky s ní bylo slunce, slunce odrážející se ve vodě, míhající se v zarosené trávě, slunce - porodní bába veškeré její práce. Slunce, které jí běželo v patách, když spěchala směrem k městečku pro doktora k umírajícímu dítěti. Slunce probouzející časně zrána její dívčí sny. Od brzkého zářícího rána ji slunce doprovázelo až k pozdní zimě plné stínů. Našlo si ji i nyní, kdy se zdálo, že na ni všichni zapomněli. Jak nesmělé a opatrné bylo sluneční pohlazení. Jako křik nenarozeného dítěte, jako úsměv ubohého vnoučka.

Potom si vzpomněla na jedno poledne.

S ženskými okopávaly řepu na velikém poli. Bylo horko, země byla vyprahlá a ztvrdlá jako kost. Kdyby se tak přiblížil nějaký mráček a zakryl ten pekelný žár z nebes. Slunce tenkrát oslepovalo, pálilo tak, až se dělaly mžitky před očima. Bílé ohnivé jazyky olizovaly nohy u samých chodidel a vzduch se chvěl jako rozpálené sklo. Bílí motýli dosedali na zem, aniž by stačili mávnout křídly. Utichly kobylky, včely přestaly bzučet. Po nebi se táhly nazelenalé jiskry, ale slunce pálilo přes mračno ještě víc. Všichni čekali, že přijde déšť s bouřkou a hromobitím. Ale to, co se stalo, vyděsilo všechny mnohem víc než blesk z čistého nebe. Pomalu se setmělo, zvedl se lehký vítr a na nebi vyšly hvězdy. Na okamžik zavládlo hrobové ticho. Děti se s jekotem vrhly k matkám, dobytek bučel. Všech se zmocnil zmatek, nevěděli, kam mají běžet, čeho se chytit. Rozutekli se po polích, kam je nohy nesly... Takové bylo slunce v mládí.

I teď se jí zdálo, že slunce sklouzne dolů (pročpak je jeho dotek tak bojácný?) a nastane věčná noc. Noc a mráz, který pokryje vše, co je živé. Stále ještě otáčí obličej za světlem, i když cítí, že na něj již dopadá stín. Ale proč je v chalupě najednou takové ticho? V předsíni jsou slyšet kroky. To do chalupy vešel syn Konstantas, vysoký muž s ostražitým výrazem ve tváři. Beze slova si sedá za stůl a převrací dlaně. Přes borový les přispěchá dcera Vizgirdiené, možná i ostatní dcery, Gracielé a Serafima. A tady v předsíni jako by už byl slyšet tichý, zanikající hlas mladšího syna Kristupase. Někdo dětským hláskem vykřikne a vrhá se k ní, ale ona stále ještě neotevřela oči. Slunce už zapadá. Stín sklouzne po její tváři. Je mstivý a zlý; natočí mu hranatý, němý profil. Je to tvář ženy, která byla někým podvedena a opuštěna. Instinktivně sahá po malé lsti. Za svůj dlouhý život ze zkušenosti ví, že lásku většinou ztrácí ten, který neumí skrýt, jak po ní touží, neumí druhého přilákat malými lstmi a předstíráním. Ať se od ní odtáhne i ten

poslední paprsek, to není důležité. Otočí hlavu na stranu a náhle ji zalije světlo. Slunce, které lákala celý půlden, které zvala, slunce, které se k ní nesměle drobnými krůčky brodilo přes bezbřehé sněhové pláně, se náhle blíží a lačně se vrhá k jejím rtům. Ona se narovná, ruka jí padá z kraje postele, jako by se jí někdo dotkl, a pevně sevřené prsty se uvolňují. Lehce vydechne ... „Konec. Odešla“, říká syn Konstatas.

Smrt ji objala tak jako objímá život, lačně a nenasytně.

Když postel obstoupily děti, když k ní přiskočil vnuk, který přiběhl z komůrky, ležela s neznatelně otevřenými ústy, jako by se něčemu usmívala, a dohasínající teplé severní světlo se třepetalo na omládlé tváři.

... Po kopcích i údolích se táhly stíny. Veliké rudé slunce se opíralo o černou linii lesů. Blížil se čas večere, dlouhé noci plné hvězd a čas odpočinku.

Po několika hodinách vyjde na dvůr Juzukas, vytáhlý mládenec, který čte velmi rád knihy o astronomii a představuje si bezbřehé galaxie. Vyjde na dvůr společně se strýcem Konstantasem. „To je mráz“, řekne starý muž s ostrážitým výrazem ve tváři, když očima přelétl hvězdy na obloze. Jsou jich tam miliardy a všechny jsou velikostí srovnatelné se Sluncem, pomyslí si Juzukas. Jedna hvězda proletí druhými a shoří jasným světlem. A jako by byl slyšet nějaký vzdálený hřmot v galaxii. „Možná je to i pravda, že každý člověk má svou hvězdu“, pronese Konstantas. „To jsou nesmysly“, pomyslí si Juzukas. „Jsou jich tam miliardy miliard a světlo k nám jde tisíce století. Všechny jsou nespočetně větší než Země. To by byl zbytečný přepych pro člověka, malé stvoření, mít takové nebeské těleso. Kdyby byly takové, jaké se nám zdají, tak to bych ještě pochopil“, pomyslí si Juzukas, zatímco ohmatává čočku, kterou má v kapse.

Jiné slunce, malé, blízké a drahé jako teplá vnoučkova dlaň, viděla stařenka. Slunce, které jí dělalo společníka při práci a tolik se snažilo, bude pro tohle dítě, které vychovala, už jen optickou iluzí ...